

Osmanlı Ayanlık Devri'nde Milli Keleş Abdi Hanedanı*

Ercan GÜMÜŞ¹

Öz

Osmanlı Devleti'nin taşra lehine yetkilerini devrettiği ayanlık döneminde konargöçer (koçer) yapısıyla büyümeye başlayan Milan kabileler konfederasyonunun liderliğini üstlenen Keleş Abdi hanedanı, bu çalışmanın ana konusudur. Hanedana adını veren Keleş Abdi ve ardıllarının Osmanlı Devleti ve temsilcileriyle ittifak ve rekabet halindeki gelgitli ilişkisi 18. yüzyıl başından itibaren arşivlerdeki çeşitli türden belgelerden takip edilebilmektedir. Çalışma, sözlü kültürde yer edinmesine karşın hakkında derli toplu malumata sahip olunamayan mitik Keleş Abdi figürüyle başlamaktadır. Devamında onun adıyla anılan hanedanın Mardin-Diyarbakir ve Rakka üçgeninde güçlü bir hanedana dönüşmesinin zeminini sağlayan sosyo-ekonomik dönüşümü irdelemektedir. Ayrıca hanedanın ilk önemli liderleri olan Bişar Paşa, Mahmud Bey ve Timur Paşa dönemleri de ele alınmaktadır. Bu meyanda aşiretin yaşam sahasında gözlemlenen büyük bir beşerî değişim ele alınmıştır. Bu değişim yerleşik yaşamın kıtlık, salgın hastalık ve talana açık olmak gibi öngörülemez tehditlerinden korunmak için ibtidai olmasına karşın korunaklı bir yaşam sunan yarı yerleşik konargöçerleşme sürecine sığınmaktadır. 18. yüzyılda Millî Aşireti'ni oluşturan kabileler bu hayat tarzında Osmanlı Devleti'nin idarî nizamına uygun yeni bir güç olarak belirirken buna aracılık eden Keleş Abdi ve ardılları Osmanlı tarihî araştırmaları için uygun bir araştırma konusu olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Keleş Abdi, Ayan, Konargöçer, Millî Aşireti.

* Bu çalışma Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince kabul edilen "Mardin Aşiretleri Tarih Envanteri" konulu ve MAÜ.BAP.21.EF.033 No.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

¹ Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: ercangumus1977@hotmail.com, [ORCID: 0000-0001-9904-748X](https://orcid.org/0000-0001-9904-748X).

Milli Kalash (Keleş) Abdi Dynasty in the Ottoman Ayan Period

Abstract

The main subject of this study is the Kalash (Keleş) Abdi dynasty, which undertook the leadership of the Milanese (Milli) confederation of tribes, which started to grow with its nomadic (koçer) structure during the ayan period when the Ottoman Empire transferred its powers in favor of the provinces. The tidal relationship between Kalash Abdi and his successors, who gave the name to the dynasty, with the Ottoman State and its representatives, in alliance and competition, can be traced from various kinds of documents in the archives since the beginning of the 18th century. The study begins with the mythical figure of Kalash Abdi, about whom there is no comprehensive information although it has a place in oral culture. Afterwards, it examines the socio-economic transformation that provided the basis for the dynasty named after him to turn into a powerful dynasty in the Mardin-Diyarbakir and Raqqa triangle. In addition, the periods of Beshar (Bişar) Pasha, Mahmud Bey and Timur Pasha, the first important leaders of the dynasty, are also discussed. In this context, a great human change observed in the life of the tribe is discussed. This change was to take shelter in the semi-sedentary nomadization process, which offered a sheltered life despite being primitive, in order to be protected from the unpredictable threats of settled life such as famine, epidemics and being open to plunder. While the tribes that formed the Milli Tribe in the 18th century emerged as a new power in line with the administrative order of the Ottoman Empire in this lifestyle, Kalash Abdi and his successors, who mediated this, became a suitable research topic for Ottoman history studies.

Keywords: Kalash Abdi, Notable, Nomadic, Milli Tribe.

Extended Abstract

The post-centralization period, in which the Ottoman Empire drifted after the Vienna Campaign of 1683, was referred to with the concepts of "dynasty period", "ayanate and gentry" or "Provincialization of the Ottoman Empire". The Kalash (Keleş) Abdi dynasty, which assumed the leadership of the Milan tribes confederation, which started to grow with its nomadic structure during this ayan period, when the Ottoman Empire transferred its powers in favor of the provinces, deserves to be investigated in terms of its different social base. Kalash Abdi, who named the dynasty, and his successors, in alliance and competition with the Ottoman State and its representatives, can be traced from various kinds of documents in the archives since the beginning of the 18th century.

The study started with the mythical figure of Kalash Abdi, about whom there is no compact information, although it has a place in oral culture. He then touches upon the socio-economic transformation that provided the basis for the dynasty, named after him, to turn into a strong political structure in the Mardin-Diyarbakir and Raqqa triangle, and the periods of Beshar(Bişar) Pasha, Mahmud Bey and Timur Pasha, who were the first important leaders of this dynasty. It should be noted that a great human

change observed in the life of the tribe during this period was also discussed. This change is to take shelter in the semi-sedentary nomadization process, which offers a sheltered life, although it is primitive, in order to be protected from the unpredictable threats of sedentary life such as famine, epidemics and being open to plunder. In the 18th century, the tribes that formed the Milli Tribe emerged as a new power in accordance with the administrative order of the Ottoman Empire in this lifestyle, and Kalash Abdi and his successors mediated this. In this period, which witnessed the rise of provincial elites due to various reasons such as the weakening of the center, the deterioration of the financial management or the sale of offices, it is understood that the Milli Tribe was important for the center, especially in military defense and attacks. The tribe performed a great military service especially in the south and east of the empire.

The emergence of the Kalash Abdi dynasty as a prominent power element coincides with the policies of the 1695 settlement period. During this period, various kinds of measures were applied to force the tribe to settle. In various years, the Ottoman army and the soldiers of the surrounding provinces took action on the tribe that resisted the resettlement. The most known of these attacks is the Exile of 1729 (1729 Tenkili). It is understood that the tribes forming the national confederation came together around the Kalash Abdi dynasty and the tribe it was the leader of, and Kalash Abdi and his sons got out of this structure and took the leadership of the Milli-yi Kebir tribe.

In the records of the 16th century, it is known that three-quarters of the population in the mountainous part of Mardin were Milli Akgeçulu. It is also known that the Milli Tribe mostly adopted the nomadic life here. The Milli Tribe, which mostly wandered in the triangle of Diyarbekir, Mardin and Raqqa, but was known to frequently shift to the north, west and east directions, was directed to the Raqqa Settlement since the 18th century. However, the tribe did not settle within the boundaries proposed to it, and went out frequently. It is understood that the tribe affiliated to the Kalash Abdi dynasty spread in two directions, from the north of Mardin to Malatya and its surroundings from the left, and from the right to Erzurum over Ergani, Keban and Palu. The most important reason for this mobility was the lack of sufficient water and grazing land for the tribesmen and their animals in Raqqa and the settlement area.

While the tribes that formed the Milli Tribe in the 18th century were integrated into the administrative system of the Ottoman State in this lifestyle, those who ruled this operation were the powerful leaders of the Kalash Abdi dynasty. Therefore, in a period when Ottoman localization was observed in the countryside, this dynasty, which was included in this system without leaving their nomadic lifestyle, stands in an exceptional place.

The tribe was of vital importance for the Ottoman Empire, especially in a line to be established for the prevention of Urban attacks and the protection of the central and intermediate regions of the empire. Tribal forces were constantly used in military operations. The fact that they were

an obstacle in front of the Urban tribe took its place in official documents with the phrase "The Lock of Raqqa".

The names of Kalash Abdi/Abdo/Abdal, the father of Kalash Abdi dynasty, the leader of the Milli Tribe, have been found in a sufficient number of documents in official documents. While this dynasty removed tribal rulers during the weak period of the tribal union, it came to the forefront during the union period when the equality was broken and settled at the top of the hierarchical order. Undoubtedly, one aspect that enabled this was that the Ottoman palace administrators bestowed titles such as "iskanbasi" and "kethuda" to the tribal leaders whom they would lean on as allies. What makes Kalash Abdi stand out is that he has the first official title of head of occupant. His son Beshar, on the other hand, took his position one step further and became a pasha and carried his position in the hierarchy to a higher level. Timur, the representative of the next generation, is another member of the Kalash Abdi dynasty, who received the title of pasha.

Another issue that brought Kalash Abdi to the head of the tribal union was that he suppressed "the mir-i asiret" within the tribe and took these gentlemen under his control. As a matter of fact, he was involved in the administration to the extent that he seized the mukataa incomes of the tribe and the incomes of the timar owners.

It should be noted that the separation of Milli-i Kebir (Great Milan) and Milli-i Sagir (Small Milan) did not occur during the Kalash Abdi period and was not observed even during the period of his son Mahmud and Beshar Beys. However, while it is understood that the Kalash Abdi household was the leader of Milli-i Kebir at the beginning of this separation and they were settled on Mardin and on the Zergan River to the south, it is understood that some of the Milli-i Sagir settled around Tercil (Hazro) under the administration of İsa kethuda in the middle of the 18th century. Although their permanent homeland is here, these two tribes continue to live nomadic lives, and on the other hand, they are forced to settle in Raqqa in the south.

The rivalry between Omer and Abdi, which shows the duality within the Milli Tribe, arose not in the same tribe, but in different tribes. Kethudas named Omer and Abdi, who were different tribal leaders, must have competed for the leadership of the Milli-i Tavan structure.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 1683 Viyana Seferi'nden sonra sürüklendiği merkezileşme sonrası yerelleşme devrini haneler dönemi, ayanlık, eşraflık ya da "Osmanlı'nın Taşralaşması" formülasyonlarıyla tanımlayanlar olmuştur (Findley, 2011: 102. İnalçık, 2014: 334. Yayıoğlu, 2010). Gerek merkezin zayıflaması gerek malî yönetimin bozulması yahut da makamların satılması gibi çok çeşitli nedenlerle taşranın yükselişine şahit olunan bu dönemde Milli Aşireti'nin özellikle askerî savunma ve saldırılarda merkez için ehemmiyet arz ettiği anlaşılmaktadır. Aşiret özellikle imparatorluğun güneyinde ve doğusunda büyük bir askerî hizmeti ifa etmişti.

Osmanlı Devleti'nin Urban saldırılarını engellemek amacıyla aşiretleri güney sınırına iskân girişiminde Milli Aşireti'nin yeni bir siyasi yapı olarak ortaya çıktığını ve bu yeni siyasî düzende aşiret temelli bir hüviyetle çevresine çok sayıda kabileyi toplayarak devlet için de çöl taraflarında güçlü bir müttefike dönüştüğünü Seyyid Abdullah Paşa'nın "Rakka'nın Kilidi" şeklindeki tanımından (Gümüş, 2022: 400) ve onları burada yönetime ortak etmesinden çıkarsamak mümkündür. Haneler veya ayanlık devrinde güney ve doğudaki çöl ve dağ geçişlerinde konfederatif bir aşiret örüntüsüyle beliren Milan Aşireti'nin merkezinde hiyerarşinin temerküzü Keleş Abdi hanesinde vücut bulmuştur. Merkezleri olan Karacadağ çevresinde özellikle Fettahzadeler gibi rakip hanelerle çatışmaları onları periferide yer alan diğer konargöçer aşiretler için lider durumuna getiren bir başka husustu. İşte bu çalışma söz konusu yeni gücün erken dönemdeki görünümü ve mezkûr gücün merkezinde yer alan "Keleş Abdi Oğulları" ailesine/hanesine odaklanmaktadır.

1. Konargöçerleşme ve Aşiret Evreni

Kürt aşireti, dış dünyanın ona bilinmez ve tehditkâr bir alan olarak görüldüğü için bireyin zorunlu olarak ait olmayı kabul ettiği bir mikrokozmdur (Nejat Abdulla, 2009).

Yukarıdaki motto, Osmanlı yerelleşmesinin etkilerinin yoğun hissedildiği modern öncesi geleneksel dünyada, Kürt aşiret yapısına mensup insanların içinde bulunduğu durumu betimleyen psikotarihî bir izahtır. Nejat Abdulla'ya ait bu ifadeden dışsal bir tarifiñ ötesinde içeriden gelenlere ait bir ruh hali fehm edilmektedir. Çalışma, genel olarak aşiretlerin güçlendiği bir dünyada bu mikrokozmosun merkezine oturan lider hanesine odaklanmaktadır ve bu itibarla örneklem olarak konargöçer bir hayat tarzını geniş bir coğrafyada benimsemiş Milan Aşireti'ne, sözlü ve yazılı kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda bu aşiretin yönetici eliti olan Keleş Abdi ailesine yönelmiştir.

Keleş Abdi Hanesi'ni 18. yüzyıl başında ortaya çıkaran dönüşüm ve değişim antropologların ele aldığı olgulardandır. Nitekim "parçalı soy sistemi"ne ayrılmış nispeten eşitlikçi kabile ve aşiret düzenlerinde kimi zaman o kabile ve aşiret

liderlerinden birinin hızlı bir şekilde güçlenmesi olgusuna değinilmiştir. Buna göre, bu durumlarda parçalı soy sistemi geçerliliğini korurken soylardan birinin lideri öne çıkar ve diğer kabileleri kendisine bağladı. Suavi Aydın, bu koşulların ciddi bir düşmanın veya tehdidin varlığında ya da ekolojik ve iklimsel koşulların aşılması için öne çıkacak çözümlerde lider figürünü gerektirdiğine dikkat çeker (Aydın-Çiftçi, 2022: 26). Nitekim araştırma konusu olan Keleş Abdî hanesinin belirgin bir güç unsuru olarak görünümü 1695 iskân dönemi politikalarına denk gelmekte ve Arap saldırılarıyla Osmanlı ordusunun Milan kabileleri üzerine saldırdığı bir dönemde belirginleşmektedir. İlgili husus aşağıda sıralanacak “Mühimme Defterleri”ndeki bazı belgelerde açıkça görülmektedir. Bu belgelerin anlattığına göre, Milan kabileleri kuzeyden Diyarbekir paşasının, doğu ve güneyden Musul ve Rakka paşalarının kışkacına alınmışken kabileleri bir arada tutacak bir figür olarak Keleş Abdî ve hanesi ön plana çıkmış ve bu güçlere karşı Milan kabilelerini temsil ederek aracılık/köprü fonksiyonunu icra etmiştir. Sonrasındaki gelişmeler de aileyi riyaset makamında tutmaya yetmiş olmalıdır.

Çalışma özelinde Milli Aşiretî'nin parçası olduğu konargöçer yaşam tarzı tartışılmayı hak etmektedir. Acaba bu yaşam tarzına sahip aşiretler neden yerleşik düzene geçmeye yani köylüleşmeye yanaşmıyorlardı? Acaba bir zamanlar yerleşmişler de sonra tekrar mı hareketli yaşamı benimsemişlerdi? Yerleşik yaşamın iyice kök saldığı düşünülen 16. yüzyıl dünyasında ne olmuştu da konargöçer yaşam şekli yerleşikliğin yerini almıştı; hem de tarım devriminin tohumlarının atıldığı yani neolitik dönemin başladığı günümüz Güneydoğu Anadolu'sunda? Tarihçilerin doğrudan tartışma konusu edinmediği bu soruya tarihî metinlerde cevap aramak mümkündür. Bu büyük dönüşüm maalesef Osmanlı tarihi çalışan çok sayıda araştırmacının da dikkatinden kaçmıştır.

Kanaatimizce taşralılığı ya da desentralizasyonu besleyen en önemli etmen yerelde güvenlik ve üretim dengesinin bozulmasıdır. Dolayısıyla Milan hanesini konfederasyona merkez yapan ve diğer aşiretleri bu aşiret yönetimine çeken husus üretim ve yaşam koşullarındaki bu değişim olmalıdır. Sosyal ve siyasî dönüşüm hâliyle kendi dinamiğini oluşturmuş ve isimleri “müttefik/ittifak” anlamına gelen “mil” sembolüyle anılır olmuştur. Devlet ise dönüşümün hem uzağında hem de uzlaşısında olduğundan dolayı ortaya çıkan bu yeni gücü askerî bir müttefik olarak benimsemekten geri durmamıştır. Bu husus, Karen Barkey gibi kimi araştırmacılarca Osmanlı Devleti'nin yeni dinamiklere uyum sağlama becerisi olarak yorumlanmıştır.²

2 Gümüş, 2019: 17-18. Karen Barkey'e göre Osmanlı Devleti yönetim sahasında katı olduğu kadar esneme becerisini de edinmesiyle çağdaşı olan diğer Avrupa monarşilerinden ayrılır. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu her dönemde bünyesindeki topluluklara dikkat etmiştir. Bu sosyoekonomik yapıları kendi amacı doğrultusunda işbirliğine yönlendirmiştir. Yerel idare ve denetim organlarına yansıyan bir esneme becerisiyle geniş sınırlarda hâkimiyetini sürdürmeyi başarmıştır. Bu yönüyle siyasî olarak pazarlıkçı devlet örneği sergilemiştir. Merkez kontrolünün yitirildiği dönemlerde Osmanlı yönetimi aşiretlerle ya da asi olarak gördüğü eşkıyalarla işbirliğine gitmekte bir beis görmemiştir (Barkey, 1999: 249).

1.1. Yerelleşme, Tarımsal Üretimde Dalgalanma ve Eski Hayata (Konargöçerlik) Dönüş

Yukarıda genel olarak değinilen sorunsalı özele taşımak da mümkündür. Bu itibarla bölgede “kadimü'l-eyyam”dan beri meskûn olan Milan Aşireti acaba neden bu dönemde transhüman³ yapıya evrildi? Yerleşikliğin konforuna alışmış topluluklar için çok daha zor şartlarda yaşamak anlamına gelen konargöçer yaşam şekli, muhtemelen Milan mensuplarının tercihi değildir. Mardin eskiden beri yerleşik yaşama ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin burada yaptığı ilk tahrirde Mardin'in kahir ekserinin Milli-yi Akgeçülü/Akkeçili olduğu bilinmektedir. Dahası burada arşiv kayıtlarının desteklediği üzere Milan liderleri timar ve zeamet mutasarrıfıdır (Gümüç, 2023: 7).⁴ Ancak bir süre sonra burayla ilişkili ama burayı da yöneten daha büyük bir aşiret konfederasyonu Mardin'in batısında belirmeye başlamıştır. Bu dönüşümün izi nerede aranmalıdır?

Gerek Ege'deki gerek Adriyatik'teki ve gerekse de tüm Kuzey Doğu Akdeniz'deki dağ kırsallarına benzerlik gösteren Mardin dağlık coğrafyasının konu bağlamında irdelenmesi gerekir. Mardin'in de bir uzantısı olduğu Akdeniz dünyasındaki dönüşüme bakmak ufuk açacaktır.

Fernand Braudel'in buradaki dönüşüme dair notlarına dikkat edilmelidir. F. Braudel, 16. yüzyılda Akdeniz çevresindeki hayvanların özellikle sığır ve koyunların ağırlıklarının çok düştüğünü kaydetmiştir. 1577 yılında tutulan bir kayda göre 8.000 koyun ortalamasında bir koyun için 12 kg gibi bir ağırlık söz konusudur. Bu durumu hayvancılık açısından sefalet olarak yorumlayan Braudel, 1586 yılına kadar kesilen 11.312 koyunun ağırlığının hayvan başına ortalama 11.96 kg olduğunu kaydetmiştir. O, aynı düşük değer in sığırlar ve atlar için de geçerli olduğunu belirtir. Atların yulaf ile beslendiği bu dönemde arpa çoğunlukla insanların hayvanlara vermek yerine tükettiği bir tahıl olmuştur. F. Braudel'e göre bu ürün kıtlığının en mühim sebebi iklimdeki tutarsızlık olmakla birlikte ayrıca toprağın derin işlenememesi de başka bir sebeptir. Şartların birbirini tetiklediği bu döngüde toprakların verimsizliğini arttıran bir diğer sebep mezkûr yüzeysel

3 Sözlükte bir yerden diğerine yapılan insan göçü olarak tarif edilmiştir. Toplumsal göçten farklı olarak hayvan sahipliğine dayalı geçim amaçlı bir uyarlanımdır. İnsanların koyun, keçi, sığır, at, katır vb. hayvanlarıyla farklı coğrafi alanlar arasında mevsimlik geliş gidişli yani döngüsel hareketlerine yapılan bir referanstır (Aydın-Emiroğlu, 2003: 811).

4 1667 yılında Milli-yi Esbiyak beyi (mir-i aşireti) büyük dedesi Bayezid'den kendilerine 1557 yılından beri eben an ceddin usulü üzere kalan 12.000 akçe kıymetinde bir timara dair onay istemiştir (BOA. İE. HAT. 2-199, H. 10.10.1077/M. 5 Nisan 1667). 1730 yılına ait bir mühimme defterinde bu timar hala Milan mensuplarındadır ve “Milli-yi Espiyan Mir-i aşiret-i Bayezid” adıyla anılmıştır (BOA, A. DVNSMHH., 135-120). Mardin'de bu hususa dair bir diğer örnek ise Hoca Mahmud hakkındadır. 1585 yılında Hoca Mahmud Gode/Gole köyünde 20.000 akçe değerinde bir zeameti tasarruf ediyordu (BOA, ADVNSMH., 56-321, H. 16.11.993/M. 9 Kasım 1585). Ayrıca Mardin'e yakın bir yer olduğu düşünülen (Bugün ki Viranşehir'in eski yeri olmalı) Milli Viranı adlı yerde de 1579 yılında Milli mensupları zeamet işletmişlerdir. Buna dair kayıta 18.020 akçe kıymetinde bir zeamet söz konusudur (BOA, A.DVNSMHH., 37-2801, H. 9.04.987/5 Haziran 1579).

tarımın yüklenicisi olan insan ve hayvan gücünün zayıf düşmüş olmasıdır (Braudel, 1989: 154). Ancak Braudel, Akdeniz dünyasında “azla yetinme” kültürünün coğrafyanın getirdiği bir zorunluluk olduğu kanaatindedir. Edebiyat eserlerinden yaptığı kimi alıntılarla özellikle Venedik ve Fransa sofralarının bolluğu karşısında Türk, Rum, İspanyol ve İtalyan sofralarının mütevazılığı ve insanların “karınlarının içeri doğru oyukluğu”nun sebebini hasat ve ürün yetersizliğine bağlamıştır. Hâliyle bu azla yetinme bir erdem olarak belirlemiştir. Ayrıca kıt yaşam ve yokluk “zevk eksikliği”ne yol açan bir gereklilik olarak tanımlanmıştır (Braudel, 1989: 155).

Braudel’in hasatın dengesiz unsurlar sebebiyle eksik kalmasına dair anlatısı önem arz eder. Buna göre hasadın bağlı olduğu dengesiz unsurlar sırasıyla şunlardır: rüzgâr, su baskınları, mevsim düzensizlikleri, yağmur rejimindeki kararsızlıklar ve güneyden gelen çekirge belası. Dolayısıyla bu dengesizlikler sıklıkla hasadı bozmuş ve bozulmuş bir hasat anlaşılacağı üzere insan yerleşimini ve eylemlerini de belirlemiştir. Aç kalmış insanların yiyecek arayışı kanaatimizce tüm Akdeniz dünyasında yerleşik düzeni tehdit eden en mühim amildir. Yağmurun ve karın bol olduğu kış ve bahar döneminde ekmek fiyatları bolluktan dolayı düşerken tersi durumda kıtlıktan hayvanlar ve insanlar kitlesel olarak kırılmıştır. Bu dönemde özellikle 1586 ve 1591 yılları arasındaki bunalım dikkat çekicidir. Braudel, bu yıllarda başarısız da olsa kamusal dağıtımın insanlara çare üretmeye çalıştığına dikkat çeker. Akdeniz çevresindeki bu bunalım insanları yurtlarını terketmeye zorlamış, kuzeye üretimin daha düzenli olduğu kentlere yönlendirmiştir (Braudel, 1989: 156-157).

Yukarıdaki tabloya benzer bir durum Anadolu için de geçerli olmuştur. Anadolu’da bu tarihlerde virane hâle gelmiş ocak ve haneler çok fazladır. Orta Anadolu için bazı veriler mevcuttur. 17. yüzyılın başından 18. yüzyılın sonuna kadar devam eden anarşi döneminde Haymana kazasına bağlı 36 köyün bütünüyle terkedildiği kaydedilmiştir (Aydın-Çiftçi, 2022: 96. Akdağ, 1975: 447).⁵ Benzer bir hususa Carlo Ginzburg da değinmiştir. Carlo Ginzburg bu dönemde İtalya’da çiftçilerin artık üretimi bırakarak evlerini ve çiftliklerini terkedip çevreye dağıldıklarını kaydetmiştir. Buna göre İtalya’da 16. yüzyılda terkedilmiş köylerin oranı 4/3 idi yani her dört köyden üçü terkedilmiştir (Ginzburg, 2018: 46).

Akdeniz çevresindeki bu bunalım inceleme dönemimizdeki Mardin ve çevresine yerleşik Millileri de gerek güneyden gelen saldırılar ve gerekse de hayvanları için verimli otlak arayışı neticesinde harekete sevk etmiş olmalıdır. Nitekim Milan mensuplarını bu dönemden sonra arşivlerde daha sık şekilde konargöçer olarak görmekteyiz.

5 Her iki kaynak Ankara’ya bağlı Bacı Kazası’ndan hükümet merkezine gönderilen bir belgeden hareketle bu kazada mevcut 38 köyün 33’ünün boşaldığını ve ahalisinin firar halinde olduğuna dikkat çekmiştir.

Braduel'in "Akdeniz'de iklim değişmiş midir?" sorusuna nihai olarak evet veya hayır şeklinde bir cevabın kanıtların yetersizliğinden dolayı verilemeyeceği, ancak bir sorun olarak bunun masada durduğu (Braudel, 1989: 177) şeklindeki değerlendirmesine bir katkı kabilinden yerleşim oranlarının değişimi ve yeniden avcı toplayıcılığa (ki bu sefer adı konargöçerlik) dönülmesi olgularını tartışmaya açmak gerekmektedir. Özellikle İmparatorluğun güney sınırındaki Kürt aşiretlerinin transhumansa evrilmesinde iklimdeki değişimin önemli bir etkisi olmalıdır.

1.2. Mardin Çevresinde Yerelleşme ve Keleş Abdi Hanesi'nin Ön Plana Çıkması

Yukarıda ele alınan dönüşümün Osmanlı İmparatorluğu'nun güney sınırını etkilediği sonucuna varılmaktadır. Anılan nedenlerden Osmanlı Devleti'nde desentralizasyonun başlaması Mardin, Urfa ve Diyarbakir çevresinde aşiretli bir tabana sahip olan Milli Aşireti'nin öbeğini oluşturan bir hanenin ön plana çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nda yerleşmenin hızlandığı bir dönemde etkilerinin Milli Aşireti örnekleminde Diyarbakir eyaletinin güneyindeki bölgelere yansımalarını incelemektir.

Osmanlı Devleti'nin taşrada yerleşme temayülüne ve burada beliren yeni temsilcilere imparatorluğun farklı bölgelerinden örneklerle değinmek gerekir. İmparatorluğun İran serhaddinde Beyazid Sancağı'nın başına geçen Bayezid Mirleri bu bağlama bir örnektir. Nitekim bu konfederasyonun başında Besyan Aşireti'nden bir lider hanesi, bölgede büyük bir serbestiyet elde ederek Tanzimat Devri sonrası sıkı merkezleşme politikalarının yaşam bulmasına değin varlığını yürütmüştür. Bu mirliğin lider hanesindekiler, Yavuz Sultan Selim'in Doğu Seferi'ndeki müttefiki Şehsüvar Bey'in torunlarıdır. Hanedan mensupları resmî arşiv kayıtlarına göre 1578-1848 yılları arasında sancakbeyliğini deruhte etmişlerdir. Yurtluk-ocaklık ve hükümet sancak idaresiyle yönetici oldukları Bayezid ve çevresinde güçlü bir idare oluşturmuşlar (Kaya, 2023: 334), yönetim merkezlerini inşası 1785'te tamamlanan İshak Paşa Sarayı denen muazzam bir yapı ile taçlandırmışlardır (Varlı, 2004: 428). Karadeniz ve İran arasındaki ticarî yolların kavşağında yer almaları beyliğin iktisadî açıdan ehemmiyetini arttırırken İran savaşları gelişime sekte vuran önemli bir olgudur. İmtiyazlı Ekrad hükümet ve yurtluk ocaklıklarının Osmanlı yerleşmesine uyum sağlayan diğer bazı aşiret ve haneleri şunlardır: Bitlis'te Rojkiler, Cizre'de Aziziler, Atak'ta Zirkiler, Palu ve Çermik'te Mirdasiler, Erdelan'da Erdelan mirleri, Baban ve Süleymaniye'de Babanzadeler, Hakkâri'de Şenbular vb.

Yerelliğin güç kazandığı yerlerden biri de Bağdat olmuştur. Bağdat'ta yönetimi ele geçiren Gürcü asıllı Memlük hanedanı uzunca bir süre etkinliğini sürdürmüştür. 1747 ile 1831 yılları arasında Bağdat paşalığı yapan bu hanedan mensupları merkezleşme sancılarında paylarına düşeni tasfiye edilerek almışlardır. Bu hanedanın araştırma bağlamında özel bir yeri vardır. Nitekim, Milan mensubu Keleş Abdi Hanesi'ni tarih sahnesinde görünür kılan olgu,

anıların Bağdat'taki Gürcü hanesiyle kurduğu ittifaktır. Nitekim Aydın, Salzman'a dayanarak bu hususu dikkatlere sunmuştur (Aydın vd., 2001: 821).

Keleş Abdi Hanesi'nin liderliği ele alması, Milli-yi Kebir ve Milli-yi Sağır ayrışmasının muhtemel bir sonucu olmalıdır. Bu ayrışmanın 16. yüzyıla kadar geriye gittiği kaydedilmiştir. Buna göre, Milli Aşireti'nin yedi temel nüvesinden biri olan Hıdrekan kabilesinin ağası, Milli Aşireti dışından Abdi ve Ömer adlı iki yetimi evlatlık almış ve bunları geleneklere uygun olarak yetiştirmiştir. Zamanla yiğitlikleri ve cesaretleriyle aşiret içinde akınlara liderlik eden bu kardeşler rüştlarini ispat ederek reislik makamını elde etmişlerdir. Millilerin "Gamiri" kısmına mensup yedi aşiret biraraya gelerek Abdi Ağa'yı aşirete reis olarak seçmişlerdir. Bu gelenek aşiret içinde zamanla "Mala Abdi Ağa" ve "Mala Ömer Ağa" adlı iki hanedanın ve dübendiliğin/iki başlılığın başlangıcı olarak kabul görmüştür (Ekinci, 2022: 232).

2. Keleş Abdi/Abdo

Milli aşiretinin konfedere hale gelmesi ve bu yapıya liderlik eden haneyle ilgili kaynaklara bakıldığında gerek aşiret mensuplarının gerekse de bu gelenekten hareketle eser kaleme alan Eyüp Kıran'ın "Mala Keleş Evdi"⁶ (Keleş Abdi Hanesi) hususuna dikkat çektikleri görülür. Nitekim Kıran, bu konuya münhasıran kaleme aldığı eserinde aşirete uzun süre liderlik yapan sülalenin Keleş Evdiler olduğunu kaydetmiştir. Ona göre aşiret konferderasyonunun resmîleşmesi ve belgelendirilmesi muhtemelen Keleş Evdi dönemindeydir. Bu birliği kurmasından hareketle haneye onun adı verilmiştir. Ancak yazar bu konuda kesin bir tarih kaydetmemiştir (Kıran, 2003: 78-79). Aşağıda ayrıntılarıyla değinilecek mühimme kayıtlarından da anlaşılacağı üzere bu kişinin 18. yüzyıl başlarında hala hayatta olduğu düşünülebilir.

Osmanlı Devleti'nin bir şekilde yerel güçlere alan açtığı bir dönemde yaşadığı düşünülen Keleş Abdi Ağa'nın başında olduğu kabile ve müttelik kabileler için taşıdığı önem hanedanın ve aşiret konfederasyonunun birleştirici ve kurucu lideri olmak gibi bir ehemmiyet arz eder. Bu kurucu lider ve ardılları olgusu hakkında İbn Haldun birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Hanedanların ve devletlerin ömürlerine dair bir genelleme yapan İbn Haldun'un teorisine uyarlandığında Keleş Abdi hanesinin ilk lideri olan Abdi aynı zamanda "Bani-i Mecd"dir (İbn Haldun, 2009: 346-347).⁷

6 "Mala Keleş Evdi", Kürtçe olup "Keleş Abdi Hanesi" anlamına gelmektedir. Nitekim mal, ev ve hane anlamlarındadır. Abdi ise yine Kürtçe'de (Kurmanci) Evdi şeklinde telaffuz edilir.

7 İbn Haldun'un teorisine göre yaşayan her şey bir bozulma sürecindedir. Bu meyanda hanedanlar ve hükümdarlıklar da fesad ve bozulma sürecini yaşarlar. Bu itibarla asalet, şan ve şeref de ancak dört kuşak/nesil sürer. Buna göre, bu gücü tesis eden "bani-i mecd"dir. Yerine gelen oğlu "mübaşir" olup babasının güç inşasına şahit olmuştur. Üçüncü nesil "mukallid" olup atalarının iktidarını taklit eder. Çürümenin vücut bulacağı dördüncü kuşağa ise "hadim" denir ki bu asabiyeti yıkan sonuncudur.

Osmanlı arşivinde incelenen kayıtlar Keleş Abdi'nin liderliğini ve hanesinin önemini teyit etmektedir. Aşağıda Keleş Abdi adına rastlanan birbirine yakın tarihlerde kaleme alınmış bazı mühimme kayıtları irdelenecektir. Keleş Abdi isminin sözlü gelenekte bir söylence olmayıp belgelerde yer aldığına dair ilk somut veri, 1718 yılında kaleme alınmış bir belgededir ve burada Abdi ismine rastlanmaktadır. İlgili belgede anılan Milli mensubu birçok kabile arasında ismiyle dikkat çeken “Abdi” ifadesi ister istemez hane kurucusunun bu yıllarda eylemleriyle merkezce anıldığını düşündürmektedir.

1718 tarihli belge, Ergani kazası naibi Mevlana Hüseyin'in divana şikâyet amacıyla kaleme aldığı bir arzı ve şehrin önde gelen ulema ve sulehasının da desteğiyle Millilü Ekradı'ndan Bamiran, Dudegan/Dodikkan, Sendegan/Sindikkan, Ömerkan vesair kabilelerin burayı talan ettiği ve ahalinin mahsulatına büyük zararlar verdiğini şikâyet etmişlerdir. Anılan kabilelerin ayrıca ahaliye ait hayvanları gasp etmekten başka bunlar yüzünden yollarda güvenliğinin de temin edilemediğini belirtmişlerdir. Bu durumu tahkik etmesi için Vezir Yusuf Paşa'ya haber verilmiş, bunun üzerine anılan kabilelerin Zergan Suyu⁸ çevresinde iskânlarına dair ferman verilmiştir. Ancak şikâyetlerin arkası kesilmeyince anılanların “haklarından gelmek” üzere bir emr-i şerif istenmiştir. Bunun üzerine hazine-i amiredeki baş muhasebe defterlerine müracaat edilerek anılan Millili kabilelerinin Diyarbakır eyaletine bağlı Mardin voyvodalığı aklamındaki “göçer/koçer ulus” taifesinden olan Ömeran/Emeran, Dodekan, Sendekan, Ömerkan ve Kaşidegan oymakları ile kethüdaları İbrahim, Ebuzer, Kasım, Millilü Abdal, Ahmed, İbrahim ve başkaca Milli-yi Kebir taifesinin yaylak ve kışlaklarına dahil oldukları anlaşılmıştır (BOA, C. DH.. 138-6866, 29.12.1130/23 Kasım 1718). Söz konusu bu belgede anılan “Millilü Abdal” ile Keleş Abdi'nin aynı kişiler olduğu düşünülmektedir. Nitekim mezkûr Millilü Abdal Milli Aşireti kabilelerinden birinin kethüdası idi ve bu itibarla Osmanlı arşivinde mukayyed olduğu görülmektedir. Millilü Abdal'ın Milli-yi Kebir içerisinde yer alan kabilelerden birinin lideri olması ve neredeyse aynı tarihlerde aynı yerde liderlik yaptığı bilinen Keleş Abdi ile aynı kişi olması kuvvetle muhtemeldir. Bu belgede Milli-yi Kebir'in kadim mahalleri olan Kasr-ı Mezruk çevresinde ve özellikle de Zergan Suyu etrafında iskânı kabul ettikleri, Milli-yi Sağır'ın ise kethüdaları olan İsa'nın maiyetinde kadimden beri Tercil⁹ nahiyesinde meskûn olup timar reayası olarak kayıtlı oldukları belirtilmiştir.

Keleş Abdi ve ardılları olan Bişar ve Mahmud hakkında ayrıntılı bilgiler veren bir diğer araştırmacı Mehmet Rezan Ekinci'dir. Buna göre Milli Aşireti'nin idaresi çok eski zamanlardan itibaren yedi esas aşiretten olan Hıdrekan Aşireti'nin elindedir (Gökalp, 2009: 38. Ekinci, 2017: 127). Ayrıca Milli Aşireti, kebir ve sağır

8 Zergan Suyu, günümüzde resmi kayıtlarda Gümüş Çayı olarak anılmaktadır. Mardin'in Çağ Suyu, Savur Çayı ve Buğur Çayı ile birlikte önemli dört akarsuyundan biridir (Mercan ve Arpağ, 2020:26). Akarsu sularını Mardin yükseltilerinden toplayarak güneyde Kızıltepe'den ülke sınırları dışına akar.

9 Diyarbakır eyaleti dâhilinde bir kaza idi. Günümüz Diyarbakır-Hazro ilçesinde yer alan bu yerleşim Milli sakinlerinin merkezlerinden biriydi (Gümüş, 2014: 13).

şeklinde ayrılmıştır ve Milli-yi Kebir Mardin çevresinde, Milli-yi Sağır ise Viranşehir tarafında yerleşmiştir (Bozkurt, 2003: 148. Bozkurt, ?;187. Ekinci, 2017: 127). İşte bu bilgilere göre Mardin tarafına yerleşen Hidrekan Aşireti yani “Hıdır Ağa Ailesi” Milli-yi Kebir’in esas bünyesini oluşturmuştur. Anlatıya göre Hidrekan lideri Fedgan/Fed’an Araplarından Fu’an Aşireti’nin Şalan kabilesinden Abdi ve Ömer isimli iki yetimini evlat edinmiştir. Zamanla cesaretleri ve cengâverlikleriyle ön plana çıkan bu iki genç aşiretin akıncı reisleri mevkiine gelmişlerdir. Kökeni bu iki gence dayanan Abdi Ağa ve Ömer Ağa aileleri gerçekte Milli Aşireti ile kan bağına sahip değildir. Ekinci, bu iktibasın kaynağı olarak sadece Gökalp’in bildiğini, Bozkurt ve daha başkalarının Abdi ve Ömer Ağa hanelerinin Araplığı iddiasına katılmadıklarını kaydetmiştir. Buna göre her iki hane de aslında Kürt’tür.¹⁰ Anlatıya dönecek olursak daha sonra Milli Aşireti’nin kahir ekserini oluşturan “Gamirîler”¹¹ adlı yedi temel aşiretin beyleri, Abdi Ağa’yı reisliğe seçmişler ve bunu belirten bir mazbata kaleme alarak üzerine mühürlerini basmışlardır. Bu tarihten itibaren söz konusu bu yedi aşirete “Yedi Mühür Sahipleri” denmiştir. Ekinci’ye göre, Osmanlı arşiv belgelerinde Kebir ve Sağır tasnifli Milli Aşireti idaresinin genel lideri Abdi Ağa’dır ve o 1724 yılında aşiretin başındadır (BOA, AE. SAMD. III,11/1031, 29 Z 1136/18.09.1724). Keleş Abdi hakkında fazla bilgi bulunmadığını nakleden Ekinci, Keleş Abdi Ağa’nın kardeşi Ömer Ağa’nın da muhtemelen aynı dönemde Milli-yi Sağır liderliğini yürüttüğünü belirtmiştir (Ekinci, 2017: 127-129).

Milli Aşireti’nin 1724 yılında genel idarecisi olarak görünen Keleş Abdi Ağa’nın Bağdad Valisi Ahmed Paşa maiyetindeki orduda yer aldığı kaydedilmiştir. Ali Emiri’ye göre bu yıllarda Nadir Şah’ın¹² karşısında Osmanlı Devleti yanında

10 Ekinci, Bozkurt’tan şu iktibasta bulunur: “Bozkurt, Millilerin kökeniyle ilgili olarak Ahmed Vasfi Zekeriya’nın eserini kaynak göstererek: “Her ne kadar Milan Aşiret reisleri Arap’tır düşüncesi bölgede hâkim ise de bunlar Arap değildir. Ekseriyetin kabulü, Kürt oldukları yönündedir.” bilgilerini nakletmektedir” (Bozkurt, ?; 184-185. Ekinci, 2017: 128).

11 Kürtçe “Öküzü Ölenler” manasına gelir.

12 Nadir Şah, İran’da Safevi şehzadelerinin hanedan içi çekişmelerine son verip tahta geçen yeni şahdı. Kimi kaynaklara göre Afşar Türkmenleri’nden olan Nadir Şah, yöneticilik kabiliyetini Meşhed ve Horasan emiriyken ispat etmiş ve Şah Abbas Mirza’nın (II. Tahmasb) talebiyle taht kavgasında kendisinden istifade edilmek üzere muhafız alayının başına getirilmiştir. Bu tarihten sonra Tahmasb Kulu Han unvanıyla da anılan Nadir Şah, Meşhed, İsfahan ve Şiraz’ın geri alınmasında etkili olmuştur. İstanbul’da 1729 tarihli Patrona Halil İsyanı’nı fırsat bilerek Hemedan ve Tebriz başta olmak üzere Irak-ı Acem ve Azerbaycan’da Osmanlı yönetimine geçen İran eyaletlerini tekrar Safeviler’e bağlamıştır. Ancak daha sonra buraları alan Osmanlı yöneticileriyle anlaşan Şah II. Tahmasb’ı bu anlaşmalar nedeniyle tahttan indirerek şahın birkaç aylık olan oğlunu III. Abbas ismiyle tahta geçirip kendisini de “naibü’s-saltana” ilan etmiştir (7 Eylül 1732). Bu tarihten tahtta mutlak hâkimliğini ilan edeceği 1736 yılına kadar batıda Osmanlılar ile kuzeyde Ruslarla çatışmaya girmiş ve İran hâkimiyetini genişletmiştir. Bu arada her iki güçle de çatışırken tarafları birbirine karşı ittifaklarda kullanmıştır. Bu sebeple İran’ı Osmanlı ve Rus baskılarından kurtardığı kaydedilmektedir. Kuzeyde Gence, Tiflis ve Revan’ı zaptettikten sonra bir kurultay talebiyle Safevi hanedanına son vermiş, böylece Safeviler’in Osmanlılar ile düşmanlığının da esas nedeni olan Şia anlayışını terkederek mutedil Ceferi mezhebinin benimsenmesi şartıyla 8 Mart 1736 tarihinde tahta Nadir Şah unvanıyla oturmuştur. İran’ın İslam dünyasındaki izole durumuna son vermek kastıyla giriştiği bu tutumu nedeniyle İran’da Sünnilik ithamına maruz kalmıştır. Aktivist bir siyaset izleyen

savaşan Milli Aşireti ve başında bulunan Keleş Abdi Ağa, devlet namına hayli yararlılıklarda bulunmuştu. Böylece Keleş Abdi Ağa, Bağdad valisinin teveccühünü kazanarak Milli Aşireti reisliğine tayin olmuştur. Ali Emiri'nin "Diyarbakir A'yanı'nın Mevakib ve Eşrafı'nın Terceme-i Halleri" adlı eserinde aşiretin riyasetini gösteren bir şecere sıraladığı, şecerenin Keleş Abdi Bey ile başlatıldığı lakin kardeşi Ömer Bey'e dair bir kayda yer verilmediği kaydedilmiştir (Ekinci,2017: 128). Diğer taraftan Abdi Bey ile Ömer Bey'den bahseden 1724 tarihli bir belgede Ömer Bey'in Milli-yi Sağır aşireti ihtiyarı sayılmasından hareketle anılanların çağdaş kaynaklarda zikredildiği üzere kardeş oldukları ileri sürülmüştür (Ekinci, 2017: 129). Ancak bu iki başlılığın Keleş Abdi Ağa ve Ömer Ağa şeklinde aşiret içinde anılmasına binaen bunu destekleyecek belgeler bulunduğunu belirtmek gerekir ve aşağıda buna dair veriler yeri geldikçe tarihsel sırasıyla ele alınacaktır.

1725 yılında Keleş Abdi ve beraberinde birkaç kişinin sürgün kararlarının kaldırılması için Amid'den 66 kişinin imzasıyla İstanbul'a bir mahzar gönderilmiştir. Bu belgeden hareketle Keleş Abdi'nin bu yıllarda hayatta olduğu ve Milli konfederasyonun iskânbaşı sıfatıyla merkez idarecilerinin tanıdığı bir yönetici olduğu anlaşılmaktadır. Dahası Kiki Aşiretinin de Milli bünyesinde anılmasına itiraz edilerek Kikilerin kendilerine ait bölgede müstakilen yaşadıkları ve iskândan kendilerini affettirmeye çalıştıkları tespit edilmektedir.

8 Eylül 1725 tarihinde Amid sakini ülema, süleha, meşayih, sadat, ayan, tüccar ve diğer imtiyazlı zümreden kimseler bir mahzar kaleme almışlardı. Bu kimselerin beyanına göre, Rakka'ya iskânı ferman olunan Milli aşireti İskanbaşı Keleş Abdo ve Kiki aşiretinden Şah Kulu, Mola Hasan, Tavail ve İsa ile Sipkan aşiretinden Zor Mustafa, Hüseyin ve İsa ile Zirki aşiretinden Şemdin ve İsmail adlı 9 kişi iskâna memurdur. Yanlarında bulunan aşiret mensupları ile iskâna gönderilmişken çevreye zarar verdikleri, geçtikleri yerleri yağma ve talan ettiklerine dair şikayetler merkeze gönderilmiştir. Bunun üzerine anılanlardan Şah Kulu, Molla Hasan, Tavail ve İsa kalebend cezasına mahkum edilmiştir. Oysa bunlar, iskâna riayet etmenin yanında Milli Aşireti içinde dahi değildi. Aynı şekilde Keleş Abdi ve maiyetinin de çevreye zarar vermeleri "hilaf-ı vakıa"dır. Mahzar sahiplerinin iddiasına göre, anılanlar kendi hallerinde olup iskân şartlarına da uymuşken bunlardan Şah Kulu, Molla Hasan, Tavail ve İsa'nın iskândan affolunmaları gerekmektedir. 66 kişinin adının yer aldığı mahzarın ilk imzacıları es-Seyyid Ebubekir el-Müderri ve es-Seyyid Abbas el-Müderri'dir ve devamında

---

Nadir Şah, İran'daki iç karışıklıklara son vermiş, doğu ve batıdaki komşu devletlerle savaşları da başarıyla sürdürmüştür. Bu başarıyı ise askeri dehası ve sert disipliniyle sağladığı kaydedilmiştir. Osmanlılar ile çatışma sürecini 4 Eylül 1746 tarihinde Kerden Anlaşmasıyla sonlandırmıştır. İran Hacı yollarının güvenliği ve Caferiliğin beşinci hak mezhep olması üzerine Osmanlılar ile diplomasi yürütmüş, ilkinde başarılı bir sonuç almışsa da ikinci talebinden bir süre sonra vazgeçmiştir. 20 Haziran 1747'de kendi komutasındaki bir grup askerin eliyle ani bir baskın sonucunda çadırında öldürülmüştür. İran'da İmamiye Şiiliği'nin yayılmasında ve Afganistan adıyla bir ülkenin zuhurundaki rolü önemlidir (Özcan, 2006: 276-277).

yer alanlar seyyid, ağa unvanlı kimselerdir. Aralarında tüccarların da bulunduğu bu isimlerden paşa unvanı taşıyanlar da mevcuttur (BOA, AE.SAMD.III, 9/850, 29.12.1137/8 Eylül 1725). Keleş Abdi'nin başında olduğu Milli Aşiretinin iskân edilmesi sırasında bünyesinde Zirki ve Sipkan aşiretlerinin de yer aldığı ancak Kiki'nin bu yapıdan ayrı olduğu belgedeki beyanlardan açıkça anlaşılmaktadır. Bu mahzar Keleş Abdi'nin ve yanında anılan iskân görevlilerinin Amid eşraf ve ayanınca masum görülerek akredite edildiğinin bir göstergesidir. Öte yandan bu tarihlerde iskânbaşı unvanına sahip olan Keleş Abdi'nin belki de bu sıfatı dolayısıyla kabilesinin ve aşiretinin riyasetinde hızla yükseldiği düşünülebilir.

Keleş Abdi veya ardıllarının erken sayılabilecek bu dönemde devlet idaresiyle gelgitli bir ilişkide oldukları anlaşılmaktadır. İskanbaşı ve aşiret kethüdası gibi sıfatlarla devlete karşı bazı yükümlülüklerin kabilesi ve dolayısıyla aşireti nezdinde taşıyıcısı olan ve bu itibarla da resmi bir görevi haiz olan Keleş Abdi veya ardılları aynı sıralarda devlet nazarında eşkiya olarak da anılmakta ve takibine diğer devlet görevlileri atanmaktadır. Aşağıda bu olguya dair birkaç belge sıralanacaktır.

1728 tarihli bir mühimme kaydında doğrudan Diyarbakir valisi ve Amid kadısına hitap edilmiş ve Rakka iskânını terkederek Erzurum taraflarındaki kazalara ve hâliyle buradaki dağlara yaylak amacıyla giden “koçer/göçer ulusu” aşiretlerin engellenmesi istenmiştir. Buna göre, Pazkuri ağası Ömer ve oğlu Ali, Abdi oğlu Numan, Hızır ve Abdurrahman ile Milli Aşiretine bağlı Musyanlu,¹³ Dodekanlu, Hasenanlu, Cemaleddünlü vesair aşiret ağaları ile Sipki ağası Hüseyin vesairleri ile Zirki ağası Celali Mustafa ve diğer bazıları, Memanlı ağası Maksud ve diğerleri ile Yezidi taifeleri vesair “koçer/göçer ulusu eşkiya” yaylalalarına giderken yol üzerinde meskûn köylerdeki köylülerin ekinlerini, hayvanlarını ve eşyalarını gasp etmekte, ziraat alanlarına zarar vermektelerdir. Öte yandan haksız yere yapılan katl vakaları da şikayet sebebidir. Bu hususların önlenmesi için Rakka beylerbeyi anılanların iskân mahallerini terketmelerini önleyerek bunların yaylak ve kışlaklarına gidişine engel olmalıdır. Diyarbakir valisinden ise “Palu Köprisi”nden geçişlerine engel olması istenmiştir. Bu vesika ve maden taraflarına yapılan saldırıları içeren belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Palu ve çevresi Milan kabilelerinin yaylağıdır ve mezkûr belgeler bu hususu tescillemektedir. Öte taraftan Musyanların burada iskânı Milan ile Palu ve çevre aşiretlerin ilişkisine delil olmaktadır. Belgede ayrıca anılanlara Palu'yu geçirmemek için Palu hâkiminin önlem alması, şayet geçerlerse Erzurum müteselliminin üzerlerine giderek sebep oldukları zararı tazmin ettirmesi ve katl olunanların yakınlarına ödenmesi gereken “dem ve diyetin” tahsil edilmesi ve mahkeme edildikten sonra

13 Musyan günümüzde Bingöl ile Palu arasında yer alan bir mıntikanın adıdır. Musyan Aşiretinin Milli Aşiretine bağlı bir kabile olduğuna dair bir bilgiye Abdusselam Efendi tarihinde de rastlanmaktadır. Buna göre, Milli Timur Paşa'nın peşindeki Bağdat valisi Süleyman Paşa, Mardin'e 1791 yılında gelmiş, 120 Musyan Aşiretine bağlı Yezidi'yi öldürmüştür. Ayrıca Sürgücü Hüseyin Ağa ile Gurslu Hacı Hasan Ağa'yı da Mardin çarşısında idam etmiştir (Abdusselam Efendi, 2007: 88). Bu infazların sebebi anılanların Milli Timur Paşa'nın destekçisi olmasındandır.

suçluların cezalandırılması emredilmiştir. Bu önlemler Rakka, Diyarbekir, Erzurum eyalet idarecileri ve kazalardaki kadılardan tek tek talep edilmiştir. Ayrıca Milli ve müttefiki aşiretlerin Pasin, Kiği, Hınıs, Tekman ve Malazgird kazalarında sebep oldukları zararın tespit edilmesi yanında ele geçirdikleri hayvanları, nakit ve diğer eşyaları sahiplerine rücu ettirmesi de istenmiştir. Padişah bu emirleri sıralarken din ve saltanatın varlık nedeninin ahalinin gasp edilmiş haklarının korunması olduğu hakikatine değinmiştir. Yani sultanın tahtında oturması, adalet dairesinin ayakta kalması ilkesine bağlıdır. Sultanın aşiretlerin yerleşikler üzerindeki tasallutunu engellemek ve bu şekilde tanzim etme gayretini yöneticiliğinin gereği olarak görmesi ayrıca önem arz eder. Emrin üç nüshası sırasıyla Rakka valisi ve Ruha kadısına, Mardin voyvodası ve kadısına ve Erzurum mollası ve mütesellimine gönderilmiştir (BOA, A.DVNSMHH.d., 134-1290/1291/1292/1293 numaralı hükümler, 10.08.1140/22 Mart 1728).

1729 tarihli bir mühimme belgesinde “Keleş Abdi oğlu” ismine eşkiya suçlamasıyla rastlanmaktadır. Bu tarihten daha önce Keleş Abdi'nin iskânbehi olarak atandığı gerek yukarıdaki bir belgeden gerekse de ileride tartışılacak bir maliye kaydından anlaşılmaktadır. İlgili mühimme Rakka valisi Ahmed Paşa'ya, Musul beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya, Malatya ve Sivas mütesellimleri ile Mardin voyvodası ve Magosa kalesi dizdarına hitaben kaleme alınmıştır.¹⁴ Sadrazam kethüdası Mehmed Paşa'nın mutasarrıfı olduğu Malatya mülhakatından konargöçer İzoli aşiretine saldırarak büyük zarara sebep olan ve aşiretin çok sayıda hayvanını gasb eden eşkiyaların Magusa kalesine sürülmesi ve kalebend olarak alkonmaları istenmiştir. Belgede saldırganların eskiden beri Erzurum'da kışlayıp vergilerini voyvodalarına öderken bir süre önce Rakka'ya iskân edilen Milli aşireti eşkiyasından Keleş Abdi oğlu (isim boş bırakılmıştır) ve kardeşi Hüseyin, Sağır Süleyman ve amcaoğlu Tûr Abbas, amcası Köse Ali ve İbrahim ile aşiret mensubu eşkiyadan Zalim İsmail, Davud, Halil, Kara Abdullah, Ömer ve başkaca kimselerin İzoli aşiretine saldırdığı kaydedilmiştir. Belgeye göre, üç senedir İzolilere musallat olan bu kişiler toplamda 30.700 gurus, 9500 koyun, 20 katır ve atı almışlardır. Ayrıca aşiret mensubu üç kişiyi katlettikleri de kaydedilmiştir.

Buraya kadar ele alınan belgelerden anlaşılacağı üzere bu tarihlerde Keleş Abdi hanesine bağlı aşiretin Mardin'in kuzeyinde soldan Malatya ve çevresine; sağdan ise Ergani, Keban ve Palu üzerinden Erzurum yönüne olacak şekilde iki yöne doğru yayılım gösterdiği anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki “Keleş Abdi oğlu” ifadesinin kullanımı bir başka değerlendirmeyi de zorunlu kılmaktadır. Buysa anılan liderliğin doğrudan bir isme mi yoksa sığata mı denk düştüğüdür. Çalışmanın girişinde sözlü kültür anlatısında hanedan kurucusunun tüm Milan Aşireti'ne hükmedecek şekilde bir liderliği

¹⁴ BOA, A.DVNSMHH.d., 135-793, 29.05.1141/1 Ocak 1729; bir ay sonraki hüküm ise aynı mahiyette olup Musul beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya hitaben hemen hemen aynı içerikle kaleme alınmıştır: BOA, A.DVNSMHH.d., 135-835, 20.06.1141/ 20 Şubat 1729.

olduğuna değinilmiş ve bunu tescil eden yazılı metinlerin Osmanlı arşivinde bulunduğuna dair veriler sunulmuştur. Ancak şu yukarıdaki belge ile “Keleş Abdi Oğulları” şeklindeki ifadeden daha da geçmişi hatırlatan bir kullanımın arşivlerde de mevcut olduğu gerçeğine ulaşılmaktadır.

İzoli konargöçer Ekrad aşireti mensuplarına, yukarıda da anıldığı üzere, büyük zarar ve hasara yol açan Milli Aşireti “eşkıyası”ndan Keleş Abdi oğlu (boş), kardeşi Hüseyin ile Sağır Süleyman ve amcaoğlu Kör Abbas ve ammüsü Kör Ali, İbrahim ve aynı aşiretten Zalim İsmail, Davut, Kalbi, Kara Abdullah ve Ömer’in neden oldukları 32.700 guruş, 9500 koyun, 20 katır ve 23 at ile sair eşya ve katledilen 3 adamlarının diyetini içeren cezalarının tatbiki ve anılanların Magusa kalesine kalebend olmaları ile geri kalanların iskân bölgesine sürülmesi hususu Musul Valisi Hüseyin Paşa’nın da dikkatine sunulmuştur. Takiple görevli Rakka valisi Vezir Ahmed Paşa’nın maiyetine tabi olması istenen Hüseyin Paşa’ya Milli Aşireti mensuplarının bahar aylarında Şikaki Aşireti ile birleşerek Musul ve Zaho arasından geçerek Erzurum yaylaklarına geçmesinin önlenmesi emredilmiştir. Musul valisi ile birlikte Cizre hâkimi ve Zaho hâkiminin de görevlendirildiğine dair bir bilgi aynı nüshanın suretlerinde kaydolunmuştur. İlgili idarecilerden aşiretlerin geçeceği yolları ve derbendleri tutarak anılan kabile ve aşiretlerin geçişlerine engel olmaları istenmiştir (BOA, A.DVNSMHM.d., 135-919/920/921 numaralı hükümler, 20.07.1141/19 Şubat 1729).

Keleş Abdi ve ardılarının yönetimindeki Milan aşiret ve kabilelerinin devlet nezdinde zararlı görülen hareketleri sadece tarımsal üretim sahaları ve kentlerde değil dağlık alandaki maden sahalarında da sürmüştür. Aşağıda buna dair birtakım bilgiler yer almaktadır.

1731 tarihli bir mühimme kaydında Ergani ve Keban madenlerinin üretimini engellemek buraları işlemez hâle getiren Milan kabilelerinin bu yıkıcı cevelanlarının engellenmesi istenmiştir. Bu sebeple Palu hâkimi derlenecek bir orduya başbuğ tayin edilmiştir. Bu orduya hükümet ve yurtluk ocaklık türünden neredeyse tüm Ekrad ocaklarından ve mir-i aşiretlerinden katılım istenmiştir (BOA, A.DVNSMHM.d., 136-1649, 20.09.1143/29 Mart 1731). Ulus tabiriyle anılan Rakka iskânı firarilerinden Millilü-yi Kebir Tavan aşiretinden Ömer ve Numan’a/Nimet’e bağlı olan Pazkuri (Bahaeddinlü), Topal Haydar’a bağlı Hasenanlı ve Millilü-yi Kebir Abdi’ye bağlı Şeranlu/Siratlu(?) ve Millilü Bişar oğlu Yusuf’a bağlı Cemaleddünlü vesair aşiretlerin kışlaklarından yaylaklarına gidüş gelişi sırasında sebep oldukları düzensizliği yok etmek adına Rakka’ya iskân edilmiş iken anılanların bu iskân emrine uymayıp Ergani madeni ve Palu kalesi üzerinden cevelanlarına devam etmesi büyük bir sorun olarak görülmüştür. Bu sorun betimlenirken “Millilü-yi Kebir Tavan” adıyla bir üst birimin tanımlanması ve bunun da “ulus” ifadesiyle anılması aşiretin bu dönemde konfederatif bir

bünye edindiğini göstermektedir.¹⁵ Bu büyük birliğin sorunlu nüveleri olarak anılan aşiretler (kabileler) arasında Ömer ve Numan adlı kişilerin Bahaeddinlü aşiretinin liderleri, Keleş Abdi'nin ise Milli-yi Kebir Abdi adıyla Şeranlu aşiretinin başında olduğu düşünülmektedir. Öte taraftan aşiret içindeki dubendiliği/iki başlılığı gösteren Ömer ve Abdi liderliğinin aynı kabileden değil farklı kabilelerde ortaya çıktığı ve tavan yapısının liderliğine talip olmak üzere birbirine rakip olarak belirdiği ulaşılan bir diğer sonuçtur.

Milli Aşireti'ne mensup taifelerin kuzey sahasında Ergani ve çevresindeki madenleri felç etmesi ve Palu hisarı çevresini düzensiz hale getirmeleri esnasında madende 200 kömürünün alıkonulması ve mallarının yağmalanması gibi hususlar eyalet yöneticilerinde büyük rahatsızlıklara yol açmıştır. Maden kömürçüleri bu hadiseler neticesinde madenden çıkmaya korkar olmuş, bu da kömür ihtiyacının karşılanamaması gibi büyük bir soruna yol açmıştır. Nitekim bu durum üzerine başta Palu beyi bir dizi askeri önlemlerle yetkilendirilmiştir. Anılan aşiretlerin bu bölgeden uzaklaştırılması uğruna alınan en önemli tedbir ise Diyarbakır mütesellimi, Mardin voyvodası ve Diyarbakır kul ağasının askerleriyle ve diğer aşiret beylerinin aşiretleriyle Değirman Boğazı ve Mardin Yaylası'na giden geçit ve bendleri tutmaya memur edilmeleridir. Palu hâkimi anılan orduya mir-i miran olacaktı ve Eğil, Çermik, Ergani hâkimleri ve Harperet voyvodası, Çermik ve Harperet'teki Cihanbeyli aşireti, Çarsacak çevresindeki Karaçorlu Osman Bey ve adamlarıyla 300 tüfekli asker kazalardan toplanıp bu mıntıkaya getirilerek Ergani maden emininin marifetiyle Palu hisarında Milli Aşireti taifelerinin yaylağa gitmesine engel olacaktıdır. Bu emre memur kılınanlar arasında Ulus taifesinden mir-i aşiretlik mührüne sahip Millili Ömer ve aşiretin sair bey ve kethüdalarının bulunması dikkate şayandır. Bu görevlendirme Millili Ömer hanesi ile Keleş Abdi hanelerinin rekabetinde göz ardı edilmemesi gereken bir ayrıntıdır.

1735 yılında isminin anıldığı bir belge sebebiyle Keleş Abdi'nin hala hayatta olduğu düşünülebilir. İlgili maliye kaydından anlaşıldığı kadarıyla Diyarbakır'e bağlı Mardin nahiyesindeki Milli-yi Akgeçülü¹⁶ cemaatinin “mahsul-i rüsumat ve

15 Ulus ifadesinin Moğollar tarafından kullanıldığı ve aşiret üstü konfederatif birlikleri tanımladığı kaydedilmiştir (Emiroğlu ve Aydın, 2003:79). Bu kullanım ve tasnif muhtemelen neredeyse aynı şekilde Osmanlılar tarafından da sürdürülmüş olmalıdır.

16 1564 tarihli bir Tapu Defteri'ni esas alarak bazı bilgiler aktaran Yılmaz Kurt'a göre, bu tarihlerde Mardin'in dağlık kısmı olarak anılan Kuh-i Mardin'in 4/3'ü Milli-yi Akgeçülü idi. Yani burada yaşayan ahalinin yüzde yetmiş beşi Milli aşireti mensubudur. Öte yandan Kurt'un aktardığına göre bu aşiretin yüzde 64'ü tam yerleşikliğe geçmemiş ve konargöçerliği benimsemiştir. Kurt'un naklettiğine göre, bu sırada Milli Aşireti'nin 75 oymağından 34'ü Mahmud Bey'in 41 oymağı ise Budak Bey'in emrinde yaşamaktadır. (1565 tarihli bir mühimme kaydında bu iki başlı liderlik hususuna dair bilgiler mevcuttur. Buna göre, bizzat padişahın emriyle Budak adlı kişi Millü cemaatinin kethüdası olan Kadı Mahmud'un ahaliden kanuna mugayir olarak vergi toplaması ve topladığı vergiyi hazineye vermemesi üzerine mir-i aşiret olarak aşiret başına atanmıştır (BOA, A.DVNSMHH.d. 5-17, H.02.01.973/29 Ağustos 1565). Aşirete tabi olan Akgeçülülerin hepsi Kuh-i Mardin'de yerleşik olmadan yaşarken Tilbesim ve Danyalı nahiyesinde bulunan Akgeçülülerin

bad-ı heva ve resm-i arusane” kabilinden 64.999 akçelik timarı söz konusudur (MAD.d., 9935; 28.12.1147/21 Mayıs 1735). Bunun 33.990 akçesi hassa-i hümayun adına, 31.500 akçesinden 16.500 akçesi Muharrem bin Haydar, 10.000 akçesi Abdullah ve 5000 akçesi Muhammed adlı Milli Aşireti mensubu mir-i aşiret unvanına sahip üç kişi üzerine kayıtlıdır. Bu hâliyle Millilü Kebir Tavan aşireti mukataası 3.500 guruştur ve Mardin mukataasına bağlıdır. Ancak 1131/1719 yılında buradan alınarak Rakka mukataasına bağlanmıştır. Böylece Muharrem, Abdullah ve Mehmed adlı “eben an cedd” üzere mir-i aşiret olan kimseler mutasarrıfı oldukları timarlardan reayaların Rakka’ya kaydedilmeleri sebebi ile gelir elde edemeyince durumu merkeze bildirmişlerdir. Reaya üzerlerine düşen rüsumat, bad-ı heva, resm-i arusane türünden vergileri Rakka iskânı sebebiyle ödememektedir. Muhtemelen mezkûr vergiyi Rakka paşasına ödemekte ve ikinci defa ödemeye yanaşmamaktadırlar. Divan ise eski usul üzere timar mutasarrıflarına 1133/1721 ve 1135/1723 yılı vergilerini (senevi 3800 guruştur) ödemelerini emretmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla, buna dair bir emr-i şerif gönderilmiştir. Ancak iskânbaşı Keleş Abdi bu emri menetmiş ve her sene Millilü Aşiretinden 12.000 guruş toplayarak bu işleyişe mani olmuştu. İlgili kayda göre Keleş Abdi 1137/1725 ile 1146/1741 yılları arasındaki 16 sene boyunca, ki bu bilgi ile Keleş Abdi Bey’in yöneticiliğinin kimi ayrıntılarına vakıf olunmaktadır, “gadr-ı külli” ile bu paraları tahsil etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Milli Tavan aşireti eskiden beri (kadimü’l-eyyam) senede iki defa saliyane verir ve bunun 3500 guruşluk bir meblağını baharda mal-ı miri için, diğerini ise 3.800 guruş olarak bad-ı heva ve resm-i arusane karşılığı kendi beylerine ödemektedir. Merkez şimdi makbuz karşılığında geçmişe binaen ödenmesi gereken miri kısmının Rakka voyvodasına ve mir-i aşiret kısmının ise timar mutasarrıflarına ödenmesini istemiştir. Sonuç olarak Keleş Abdi isimli iskânbaşının hem mukataa gelirin hem de timar sahiplerinin alması gerekene el koyma gücünü elinde tutmasından hareketle aşiret içinde hayli güçlü olduğu sonucuna varılmaktadır. Dahası Keleş Abdi bu uygulamayı bir defa değil iskânın başından beri yani 16 yıl boyunca sürdürmüştür. Ancak Keleş Abdi’nin bu keyfi uygulamasının yani düzenin değişmesinden hareketle Rakka voyvodası ve aşiret içindeki mir-i aşiret beyleriyle arasının açıldığı da ulaşılan bir başka sonuçtur. İskanbaşı unvanına sahip Keleş Abdi’nin yanında aşiret içerisinde mir-i aşiret unvanlı beylerin de başka bir güç öbeğini temsil ettiği de anlaşılmaktadır. Nitekim bunlara geçen timarlar “eben an cedd” yani babadan kalmaz. Böylece Mardin Millilü Akgeçülülerinin bu durumda 3’ü mir-i aşiret biri de iskânbaşı olmak üzere dört lider tarafından idare edildiği anlaşılmaktadır. Ancak belgenin teyit ettiği ise hiçbirinin hakları olan tahsilat hususunda dahi iskânbaşı Keleş Abdi kadar otoriteye sahip olamadığı, alacaklarını/haklarını ise Rakka valisi ve İstanbul ile kurdukları ittifak sayesinde talep edebildikleridir.

Nihayet Keleş Abdi ile ilgili ulaşılan yukarıdaki nadir belgelerden bazı kesin sonuçlara varmak mümkündür. Keleş Abdi/Abdo/Abdal, Osmanlı haneler çağında

---

nerdeyse hepsi geçimlerini topraktan sağlayan çiftçilere dönüşmüştür. Akgeçülü cemaatinin 18 oymağı konargöçerken yerleşik olanlar 36 farklı köyde meskündür (Kurt, 2012: 58).

Mardin, Urfa/Rakka ve Diyarbakir üçgenine yayılmış Milli Aşireti'nin belki de ilk resmi sıfatlı iskânbaşı olup devlet merkezinde kimi zaman müttefik kimi zaman ise eşkıyalıkla anılan muhalif bir unvana sahiptir. İsmi sadece sözlü kültür geleneğine ait bir efsane/söylence olmayıp belgeler vasıtasıyla somut bir kimliğe bürünmüş bir liderdir. İsmi verdiği haneyi/aileyi çağdaşı diğer hanelerden ayıran mümtaz husus ise anılanların konargöçer olmalarıdır. Ancak torunları döneminde konargöçerlikle birlikte kurumlara sahip bir kent de inşa etmişlerdi ki burası Viranşehir'dir. Ancak sıklıkla kıl çadırında takibi zor bir hareketli hayata da sahiptirler. Keleş Abdi'den sonra halefleri de Osmanlı vesikalarında yer edinmiştir.

3. Keleş Abdi Ağa'nın Merkez Tarafından Tanınmış İlk Ardılları: Milli Bişar Paşa ve Kardeşi Mahmud Bey

Keleş Abdi'nin Milli Aşireti'ni oluşturan kabileler nezdinde merkezi devlet idaresi tarafından iskânbaşılık ve kethüdalık gibi muteber unvanlarla ödüllendirilmesi ve akredite¹⁷ olması onu aşireti içinde muteber kılmıştır. Ancak hanedanın esas büyümesini onun ardılları döneminde gözlemlemek mümkündür. Nitekim yerini alan oğullarından Bişar/Bişşar Bey'in paşalık unvanını edinmesi hanedanı hem kendi aşireti için hem de devlet idarecileri için güçlü bir müttefik konumuna taşımıştır. Özellikle 1724 yılından sonra paşa (İnalçık, 2014: 335) unvanının taşradaki ayanlara da verilmesine imkan sağlayan gelişme hanedanı bulunduğu çöl ve dağ mıntıkasında hızla güçlendirmiştir. Bişar Paşa'nın bu unvanı ne zaman edindiği malum olmasa da aşağıda ilgili örnekte görüleceği üzere 1755 yılında bu şekilde anılmaktadır.

Keleş Abdi hanesinden ikinci kuşak idarecileri İbn Haldun'un asabiyet ve mecd bahsinde verdiği sıralamada ikinci nesil idareciler olarak tanımlayıp bunlara "mübaşir" sıfatı yakıştırmak da mümkündür. Nitekim bu iki idareci babaları olan bani-i mecd'in aşireti kurma ve geliştirme sürecinin şahitleri olarak birliğin kuruluşuna dair gelişmeleri bizzat tanık olarak deneyimledikleri düşünülebilir. Bu haliyle anılanlar verilen çaba ve emeğin mimarları sayılabilir. Özellikle karar alma süreçlerinde birliğin parçalarına daha özenli ve eşitlikçi davrandıkları da düşünülebilir. Yine bu dönemde kabileler ittifakının henüz mutlak bir liderlik ile yönetilmediği, ancak buna dair bir ihtiyacın da sonraki kuşağa taşınabileceği düşünülebilir.

Arşivlerde Keleş Abdi'nin haleflerine ondan daha fazla tesadüf edilmektedir. Bunun sebebiyse anılanların bu dönemde daha sıklıkla merkezle temas içinde olmasıdır. Bu ilişki yukarıda Keleş Abdi bahsinde görüldüğü gibi kimi zaman çatışma kimi zaman da merkezin eyaletteki vekilleriyle dayanışma biçiminde olmuştur.

17 Devlet yönetimiyle uyumlu ilişkinin bir sonucu olarak kendisine sunulan imkan ve yetkilerden sonuna kadar faydalanmak, makbul görülme anlamında kullanılabilir (Ekinci, 2021: 146). M.R. Ekinci, "Mîr-i Aşiretten Eşkıyalığa: Aşiret Hanedan Üyelerinin Makbulden Madunlaşma Sürecine Bakış 1800-1855", Nubihar Akademi, yıl:8, sayı:16, 2021, s. 146)

“Keleş Abdi oğulları” olarak sıklıkla anılan iki lider Bişar ve Mahmud kardeşlerdir. Onlardan başka kardeşler de vardır ancak lider olarak bu ikisi vesikalara daha fazla yansımıştır.

Bişar ve Mahmud Beylerin kardeş olduğu ve Keleş Abdi'nin çocukları olduğu tartışmasıdır (Ercan Gümüş, 2022: 395. Rezan Ekinci, 2017: 129. Ekinci-Polat, 2022: 98).

28 Ocak 1751 tarihli bir kayıta Bişar'ın “Ekraddan Milli-yi Kebir Aşireti” iskânbaşısı olduğu anlaşılmaktadır (Gümüş, 2022: 395). Bişar liderliğindeki Milli Aşireti Siverek çevresine büyük bir saldırı gerçekleştirmiştir. Siverek havalisinde gerçekleşen bu çatışmalar münasebetiyle Kuh-i Mardin tarafında etkin olan Milli-yi Kebir'in ve başındaki iskânbaşı Bişar'ın bu dönemde Rakka iskânına uymadıkları ve Siverek ile Karacadağ çevresinde çok güçlü bir pozisyon edindikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Siverek tarafını da etkisi altına almış Milli Aşireti'nin Mardin tarafında Milli-yi Kebir ve Viranşehir merkezinde Milli-yi Sağır olarak birbirinden bağımsız iki farklı ünite olduğuna dair modern anlatının (ki Ali Emiri ve Ziya Gökalp tarafından kayda alınmıştı) 18. yüzyıl ortalarında henüz vücut bulmadığını tespit etmek mümkündür. 1750 başlarında Siverek havalisini neredeyse tamamıyla kontrol altına alan Milli Aşireti ve liderlerinin engellenmesi işi taşradaki temsilcilere havale edilmiştir. İlgili belge Diyarbekir valisi Çeteci Abdullah Paşa'ya hitaben kaleme alınmıştır. Milli İskanbaşı Bişar, kardeşi Mahmud ve tabileri Siverek kazasına saldırmışlardır. Bu saldırılarda kaza ahalisinin 6.000 guruştan fazla maddi zararı oluşmuştur. Bişar ve Mahmud kardeşler idaresindekiler esas büyük zararı pirinç üreten çevredeki 26 köye vermiştir. Köy ahali 22 kişinin öldürüldüğünü ve 320.000 guruştan fazla hasarın bulunduğunu iddia etmişlerdir. Bişar ve Mahmud kardeşler bu saldırıları yalnız yapmamışlar, Milli Aşireti'ne bu saldırılarda Ben-i Kays Urbani da yardımcı olmuştur. Nitekim bu birleşik güçler Ruha'daki Colab Nahiyesi'nde sakin Döğlerli Aşireti'ne saldırmışlar, 150 kişiyi katletmişler, 40-50 değirmeni yakmışlar ve 888,5 kese akçe değerindeki hayvanlara el koymuşlardır. Olaylar Ruha, Besni ve Siverek kadınlarının merkeze gönderdiği mahzarlarla takibe alınmıştır (BOA, AE.SMHD.I., 78-5200, 30.02.1164/28 Ocak 1751. Gümüş, 2022: 395).

Keleş Abdi oğlu Bişar ve Mahmud'un 1750 yılında Siverek çevresinde ahaliye verdikleri zararın tazmini için bazı kararlar alınmıştır. Saldırlardan sonra aşiretliler ve başlarındaki iki kardeş çöl tarafına çekilmiştir. Padişahın emriyle sebep oldukları zararın tazmini için onlara ait ağnama el konulmuş ve bunlar satılarak mağdur olanların masrafı ödenmiştir. Belgeden anlaşıldığı kadarıyla bu hayvanlar Diyarbekir'de satılmış ve elde edilen 18.361 Esedî gurusu Hasan adlı bir görevli eliyle İstanbul'a hazineye gönderilmiştir. 8 Ocak 1751 tarihli belge esas belge paranın kaydına dair tafsilatı içermektedir (BOA, C.ML., 509-20727, 29 Safer 1165/17 Ocak 1752. Gümüş, 2022: 396). Belgede satıştan elde edilen gelirin hayli yüksek olduğu ve dolayısıyla aşiret idarecilerinin hayvansal üretimden kaynaklı yüksek bir gelire sahip oldukları sonucuna varılmaktadır. Bu belgeden anlaşıldığı

üzere bu tarihte Bişar Bey, Milli Aşireti iskânbaşısıydı ve Keleş Abdi'nin oğludur. Sonraki tarihli bazı belgelerden anlaşıldığı üzere iskânbaşılığa Bişar Bey'den sonra kardeşi Mahmud Bey atanmıştır.

Siverek üzerine Milli Aşireti'nin saldırıya geçmesinin bir nedeni "1729 Tenkili"ne karşı Siverek sancağının verdiği askeri destek olmalıdır. Nitekim 18. yüzyılın hemen başında Rakka İskanı emredilen Milli Aşireti'nin bu emre uymayarak sık sık iskân mahallini terkederek Kuzey ve Batı isitkametindeki yönelimi merkezi bazı tedbirler almaya sevk etmiştir. Bunlardan en önemlisi aşiret üzerine çıkılan bir seferdir. 1729 Tenkili şeklinde tanımladığımız bu seferberlikte amaç, Milli Aşireti'ni iskân mahalline sıkıştırmak ve dışarıya diğer eyaletlere girmelerinin önünü almaktır. Oluşturulacak büyük bir ordu, çevreye dağılmış kabileleri Rakka'ya getirecektir. Rakka valisi Vezir Ahmed Paşa komutasındaki bu orduya Cizre hâkimi 500 süvari ve 500 piyade, Çermik sancağı beyi 200 süvari, Atak sancak beyi 200 süvari, Mardin voyvodası 300 süvari ve 200 piyade, Tayy urbanı şeyhi 500 piyade ve 500 piyade, Kilis voyvodası 500 piyade ve 500 süvari, Diyarbekir mütesellimi 300 piyade ve 200 süvari ve Siverek voyvodası 1000 piyade gönderecektir (BOA, A. DVNSMHM.d. 135-911, 10.07.1141/6 Mayıs 1729. Gümüş, 2022: 392-393). Siverek voyvodasının Milli Aşireti üzerine gönderdiği bu askerler Milli Aşireti'nin Siverek yöneticilerine düşmanlığını beslemiş ve arttırmış olmalıdır.

1755 tarihinde Milli Aşireti iskânbaşısının Mahmud olduğu anlaşılmaktadır. Diyarbekir valisi İbrahim Paşa'ya gönderilen hükümde Milli Aşireti iskânbaşı olan Mahmud, Şarkıyanlı oymağı ve Advan urbanıyla neredeyse 5 seneden beri Siverek sancağını vergiye bağlamış, "nüzul-ı zahire" adıyla ahalinin/reayanın hayvanlarına ve zahirelerine el koymuş ve köylerden 300-500 gurusu para toplamıştır. Ayrıca 1755 Ağustos'unda 30 gün boyunca Siverek kazasını kuşatmış, 15 köyün sürüsüne el koymuştu. Bu olaylar sırasında 50 kişi öldürülmüş ve 40 kadın Fırat Nehri'ne atılmak suretiyle boğularak katledilmiştir (BOA, AE, SOSM.III,6-350, 10.03.1169/14 Aralık 1755. Gümüş, 2022:398).

Mahmud ve Bişar kardeşleri bu çevrede güçlü kılan öncelikle aşiret idaresindeki pozisyonlarıdır. Yukarıda da görüldüğü üzere her iki kardeş iskânbaşı unvanına sahiptir. Ancak daha da önemlisi aşiretten ilk defa Bişar'ın bu tarihlerde Milan Aşireti'nin Rakka Eyaleti'nde vazgeçilmez oluşu sebebiyle valinin desteğiyle "paşa" unvanı edinmiş olmasıdır. İki kardeş aynı dönemde neredeyse münavebeli denebilecek şekilde aşiret idaresinde görünmektedir. 1755 tarihli bir belgede Mahmud "Fırka-i Milliyan" lideri olarak anılmış ve kardeşi Bişar Paşa ile Rakka iskânına geri gönderilmeleri istenmiştir. Söz konusu emirde anılanların Rakka'da kalmaları ve Rakka valisinin emrinden çıkmamalarına dair 100.000 gurusluk bir nezre bağlanmaları emrolunmuştur. Mezkûr emir, Diyarbekir valisine gönderilmiş, mezburlar hüccet-i şeriyye ile nezri kabul ettiklerini imzalamışlardır (BOA, AE. SOSM.III, 6-350, H.10.03.1169/14 Aralık 1755. Gümüş, 2022: 398).

Bışar ve Mahmud kardeşlerin Keleş Abdi'den sonra aşiretin iskânbaşılığını yürüttüğü ve bu itibarla belgelerde birlikte anılması hususu bu çalışmadan önce de ele alınmıştır (Ekinci, 2017:129. BOA, C. ZB, 30-1482, 24 Safer 1168/10.12.1754). Ekinci, Mahmud Bey'in "Derviş", "Derviş el-Mahmud" şeklinde anıldığını kaydetmiştir (Ekinci, 2017: 129. BOA., HAT., 1402-56594, 29 Zilhicce 1206/18 Ağustos 1792. BOA., HAT., 1414-57707, 29 Zilhicce 1205/29 Ağustos 1791). Ancak bu değerlendirmenin sıhhati tartışmalıdır. Nitekim belgelerin tarihine bakıldığında Siverek baskınlarında yer alan Keleş Abdi oğlu Mahmud ile Mahmud el-Derviş arasında neredeyse 50 yıla yakın bir süre söz konusudur. İlkinin belgelerde yer aldığı tarih 1750'lerin başı iken ikincisinin görünümü 1790'lardır.

Çalışmasında Mahmud ve Bışar kardeşlere dair münhasıran bir başlık oluşturan M. R. Ekinci, iki kardeşin idarelerinin özellikle aşiretin Rakka eyaletine iskân edilmeleri sürecine denk geldiğini kaydetmiştir. Özelde iskânın kontrol altında tutulması, vazifesinin anılan iskânbaşılara verilmesi dikkat çekicidir. Ekinci, "Milli-yi Kebir'in Rakka'ya iskânına memur edilen "Milli İskân Başı Beşar olarak bilinen eşkiya reisi"nin 1000 kadar siyah çadıyla Siverek Kazası'nı sekiz ay boyunca muhasara altına" aldığını kaydetmiştir. Ekinci'nin bu konuda Mühimme kaydı (A.DVN.MHM, Defter no:154, Belge no: 937, evail-i Ca 1163/17.04.1750: Ekinci, 2017; 129) kullandığı olaylara hatırlanacağı üzere yukarıda değinilmiştir. Şu farkla ki M. R. Ekinci çalışmasında Milan aşiretinin çadır sayısına yer vermiştir ve ayrıca kuşatmanın 8 ay sürdüğünü ilgili belgeleri kaynak göstererek vurgulamıştır. Buna göre, 1749 yılında Milan Aşireti iskân bölgesini yanına kattığı Türkmen aşiretlerle birlikte terk etmiştir. Başlarında ise "Millili Abdioğlu ve Konakçı Mustafa namındaki şakiler" yer almıştır. Diyarbekir, Mardin, Maraş ve Haleb içlerine dağılan bu taifelerin ilgili yerlerde kalmasına Osmanlı yönetimi izin vermemiştir. Nihayet bu sıralarda "Diyarbakir Valisi Vezir Haytacı Abdullah Paşa" ve "Rakka Valisi Vezir Çelebi Mehmed Paşa"ya, firar halinde dağılmış vaziyette bulunanların mübaşir ve iskânbaşları marifetiyle teftiş edilmesi ve tekrardan yerlerine döndürülmeleri emredilmiştir.

1748 tarihli bir mühimme belgesinde Siverek baskınına dair bazı önemli bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, bu sırada Keleş Abdizade Bışar iskânbaşısıdır. İlgili belgede İskanbaşı Bışar'ın Siverek'e saldırırken yanında "amcazadesi Abdülkerim, Uluhanı(?), Süleymanê Hamo, Hasan Hıdır, Sincar, Abbas, 'Ado, İbrahimê Hasan, Miras(?), Haşmanê Sitabî(?), Abdoş, 'İzzî, Mustafayê Mirnê(?), Temmoyê(?)" gibi kişiler yanında aşiret mensubu 1000 süvarinin bulunduğu belirtilmiştir (Ekinci, 2017:129. BOA., A. DVN. MHM., 154, s. 289-290, vesika no. 937, Eva'il-i Ca 1163/08-17.04.1750).

1756 yılından sonra Keleş Abdizade kardeşlerden Mahmud'un iskânbaşılık vazifesinde tek başına anıldığı, Bışar Paşa'nın zikredilmediği kayıtlara yansımıştır. Bu tarihlerde arşivlerde Bışar Paşa'nın adı geçmesine karşın iskânbaşı olarak anılmadığı, öte taraftan azledildiğine karşı bir bilginin de bulunmadığı

kaydedilmiştir (Ekinci, 2017: 129. BOA., AE. SOSM. III, 6/350, Evail-i Za 1169/28.07-06.08.1756).

1756 sonrasında Keleş Abdizade Mahmud Bey idaresindeki Milli Aşireti'nin tekrar Siverek ve çevresine saldırıları dikkat çekmektedir. Belirtmek gerekir ki Millizadeler ile Siverek'te rakipleri olan ayandan Fettahzade Mehmed Ağa arasında eskiye dayanan bir düşmanlık vardır ve bu düşmanlık Osmanlı valilerinden Rakka beylerbeyi Seyyid Abdullah Paşa tarafından ayrıntılarıyla rapora dönüştürülmüştür. İlgili kaime de Seyyid Abdullah Paşa göreve geldiğinden beri Milli Aşireti iskânbaşısı Mahmud Bey ile Siverek voyvodası Mehmed Ağa'nın sürekli olarak sürtüşme halinde olduğunu, Millizade Mahmud Bey'in kendi halinde olmasına karşın Fettahzade Mehmed Ağa'nın bozguncu bir karaktere sahip olarak kendisine yapılan tüm barış davetlerine sırtını döndüğünü kaydetmiştir. Hatta kendisinden önce görev yapan sabık Rakka valisi Ragıb Muhammed Paşa, Fettahzade Mehmed Ağa'yı birkaç defa uyarmışsa da hiçbir şekilde sonuç alamamıştır. Rapor sahibi Seyyid Abdullah Paşa, Mehmed Ağa'nın uzlaşmaz, inatçı bir kişilikte olup keyfi idaresi sebebiyle tüm çevresini canından bezdirdiğini kaydetmiştir. Fettahzade'nin iskândaki Milli Aşireti'ne haksız saldırıları sebebiyle tedibi uygun görülmüş ve Siverek mukataası elinden alınmıştır. Ancak Siverek ahalisinin ve bazı ricacıların araya girmesiyle ikinci defa Siverek mukataası Mehmed Ağa'ya verilmiş, ancak o bu sefer de Milli Aşireti'ne saldırılardan vazgeçmemiştir. Bu saldırılardan birinde Milli Aşireti iskânbaşısı Mahmud'un amcaoğlu olan Mehmed'i, çok sayıda Siverekli'yi ve Milli mensubunu da katletmiştir. İdaresi altında çok sayıda kişiyi haksız yere idam etmesinden başka son olarak Rakka eyaleti sınırına girerek burada Milli Aşireti'nden kimselere ait 20.000'den fazla koyun ve davarı da yağmalayınca Rakka valisi Seyyid Abdullah Paşa, Siverek mukataasının Fettahzade Mehmed Ağa'dan alınması için harekete geçmiştir (Gümüş, 2022: 399-400).

Milli Aşireti İskanbaşı Mahmud, 1756'da yanında Milli Aşiretine tabi Yezidi Şarkıyanlı oymağı ve Advan Urbanı ile Siverek tarafında saldırıya geçmiş, yöredeki ziraat mahallerine hayli zarar vermişlerdir. Çevre köyleri haraca bağlayarak ahaliden bazılarını katletmişlerdir. Bu çatışmalı durum 1751'den beri böyle süregelmiştir. Anılanlar Siverek'i 30 gün boyunca kuşatmışlar, 15 köye el koymuşlar ve mezkûr köy hanelerini ateşe vermişlerdir. Burada katledilen 50 kişiden başka korkudan Fırat Nehri'ne atlayarak ölen kadın ve çocuk 40 masum da kayıtlarda yerini almıştır. Amid mahkemesinden bu olayları inceleyecek bir ekip duruma müdahil olmuştur. Bu inceleme ve Siverek kadısının mahzarı ile Milli Aşireti iskânbaşı Mahmud ve adamları şikayet edilmiş ve iskân bölgelerine döndürülmeleri talep edilmiştir. Halbuki önceki yıl Milan iskânbaşı Mahmud ve kardeşi Bişar Paşa iskân mahallinde bulunacaklarına dair "10 kere yüzbin" (bir milyon) gurusluk nezri kabul etmişlerdir. Davacılar nezre uyulmasını talep etmiştir (Ekinci, 2017: 130. BOA., AE. SOSM. III, 6/350, Evail-i Za 1169/28.07-06.08.1756.)

1757 yılında Mahmud Bey'in aşiret iskânbaşılığını yürüttüğü kaydedilmiştir. Arşivde konuya dair belge Milan aşiret mensuplarının Ergani ve çevresindeki yerleşimlere verdiği zararları havi bir kayıttır. Buna göre Diyarbekir valisi İbrahim Paşa ve Amid kadısı el-Hac Ebubekir, İstanbul'a bir yazı yazmışlar ve Ergani Madeni'ne bağlı Karacadağ yakınındaki Sarıkonak adlı mahalde Milli Aşireti İskanbaşı Mahmud ve yandaşlarının büyük bir kervanı yağmaladıklarını bildirmişlerdi. Bu olayda Milan'a bağlı Ömerkanlı, Mendanlı ve Şarkıyanlı kabilelerinden bazıları yer almıştı. Olaylar sırasında kervandan 18 tüccar yaralanmış, 50.000 guruş değerinde inci, nakit ve başkaca ticari mal ve eşya gasp edilmiştir. Olayı duyan Rakka valisi Seyyid Abdullah Paşa askerleriyle Siverek Mukataası'na bağlı Karakeçili'ye gelmiş, anılanlarla ufak sürtüşmelere girmiştir. Anılanların Rakka sakini olması sebebiyle Rakka valisi ve Diyarbekir valisinin meseleyi şer-i şerif mucibince çözmeleri istenmiştir (BOA., Müh. 159, s. 113, vesika no. 289, Evahir-i B 1170/10-20.04.1757: Ekinci, 2017: 129-131).

Keleş Abdi Ağazade Bışar ve Mahmud'un liderliğindeki Milli Aşireti'nin özellikle 1756 yılından sonra Rakka valisi Seyyid Abdullah Paşa'nın da desteğiyle Osmanlı Devleti'nin güney sınırında vazgeçilmez bir müttefik haline dönüştüğü anlaşılmaktadır. Abdullah Paşa merkeze hitaben kaleme aldığı raporda, Siverek voyvodası Fettahzade Mehmed Ağa'nın saldırılarıyla buldukları iskân bölgesinde bunalan Milli Aşireti reislerinin bir çıkış yolu olarak Fırat Nehri'nin batısına geçmeyi planladıklarını ve Bakkara ve Seccane gibi kabile liderleriyle görüştüğü ve ayrıca Anaze ve Bani Sahra gibi bedevi Arap kabileleri içine karışarak iskân bölgelerini terketmek niyetinde olduklarını haber vermiştir. Eğer bu gerçekleşirse Osmanlı Devleti'nin uzun yıllardır düzene sokmak istediği güney eyaletlerinde düzen daha da karmaşıklaşacak ve içinden çıkılmaz büyük bir kaosa zemin hazırlayacaktır. Hatırlanacağı üzere Milli Aşireti, İmparatorluğun güneyindeki Lazkiye'den Zaho'ya çekilecek bir hatta yer alan sınır bölgesinde Urban aşiretlerinin ve bu bölgedeki isyan halindeki "haşeratin" önünde "pişgah" olarak tanımlanmıştır (Gümüş, 2022: 400: BOA, C.DH.270-13466,15.05.1169/16 Şubat 1756). Abdullah Paşa, Milli Aşireti'nin İskan Politikası bağlamında güney eyaletleri için taşıdığı önemi "*Rakka'nın Kilidi*" metaforuyla tescil etmiştir. Paşa'ya göre, şayet Milli Aşireti buraları terkederse eyalet yıkıma uğrar, haşeratin güzergahı olur, valilerin Rakka eyaletinde ikamet ve idaresi yok olur ve bir daha asla buradan miri geliri elde edilemez.

Seyyid Abdullah Paşa'nın yukarıda ayrıntıları verilen yazışmasının etkisiyle İskanbaşı Mahmud Bey yönetimindeki Milli Aşireti'nin Diyarbekir eyaletine doğru olan hareket kısıtı kaldırılmış ve aşiret mensupları yaylak ve kışlak ihtiyacı için eski serbestisine kavuşmuştur.

Milli Aşireti İskanbaşı Mahmud Bey'in devlet temsilcileriyle olan ilişkilerinin 1760 yılında bozulduğu ve bu son gerginlik sürecinde katledildiği anlaşılmaktadır. 1760 yılında Keleş Abdzade Mahmud, Osmanlı Devlet merkezine şikayet edilmiştir. İlgili belgede Rakka valisi Hüseyin Paşa, İskanbaşı Mahmud'un

kendisini affettirmek için Bağdat valisinden iltica talep ettiğini, ancak maksadının hasıl olmadığını ve Rakka'ya geri döndüğünü İstanbul'a bildirmiştir. Af ısrarlarına devam edip nihayet sonunda aşiretini uygun bir yerde tutmak şartıyla muradına eren Mili İskanbaşı Mahmud, verdiği söze uymamıştı. Maiyetindeki eşkiya ile çevreye verdiği zarar gerekçesiyle Rakka valisi Hüseyin Paşa, 1760 yılında ani bir baskınla Mahmud Bey ve aşiretine saldırmış, İskanbaşı Mahmud'u ve yanındaki 15 süvarisini ele geçirmişti. Hemen sonrasında idam edilen İskanbaşı Mahmud'un infaz haberi İstanbul tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Ekinci, 2017: 129-131. BOA., A.DVNSMHM.d. 162- 94, Evasıt-ı Safer 1174/01-10.10.1760).

M. R. Ekinci'ye göre, Mahmud Bey'in öldürülmesinin ardında yatan sebep onun Milli Timur Paşa'ya destek vermesidir. Nitekim onun aşiretin cevelan sahasında gösterdiği serbestilik ve Osmanlı paşalarına karşı girdiği boyun eğmez tutum, Milli Timur Paşa'ya verdiği destekle birleşince sonunu hazırlamış ve Rakka valisi Hüseyin Paşa bir yerde Timur'u da teslim olmaya zorlamak maksadıyla Mahmud Bey'i katletmiştir. Ancak M. R. Ekinci'yi bu değerlendirmeye götüren bir karmaşayı tespit etmek gerekmektedir. Çünkü Mahmud Bey'den sonra 1791 yılında Derviş el-Mahmud ve kuzeni Beşşar Paşazade Sadun Beyler de aynı makûs sonla hayata veda etmişlerdir. Dolayısıyla Keleş Abdizade Mahmud ile ondan bir kuşak sonraki aşiret idarecisi olan oğulları Timur Paşa ve Derviş el-Mahmud kardeşler karıştırılmıştır.¹⁸ Yani Milli iskânbaşı Keleş Abdizade Mahmud'un katledilmesiyle Timur Paşa isyanı arasında bir münasebet bulunmamaktadır. Ancak onun oğlu Derviş el-Mahmud, kardeşi Timur Paşa'nın ele geçirilmesi münasebetiyle katledilmiştir.

4. Keleş Abdi Hanesinin Üçüncü Kuşaktan Lideri Olarak Timur Paşa ve Bu İsim Üzerinde Bir Tartışma

Keleş Abdi Hanesi'nden üçüncü kuşak mensuplarının da tıpkı selefleri gibi iskânbaşı, kethüda ve benzeri türden liderlik unvanını devralıp yükseldikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Mahmud ve Bişar kardeşlerden hemen sonra Mahmud Bey'in oğulları Timur ve Derviş el-Mahmud'un ve ayrıca Bişar Paşa'nın oğlu Sadun Bey'in aşirete yöneticilik yaptıkları anlaşılmaktadır.

Devlet merkezine karşı asi tutumlarıyla anılan Timur Paşa'nın rakibi olarak yerine kuzeni Sadun Paşa desteklenmiş, böylece Keleş Abdi hanesindeki birlik zayıflatılarak ihtilaflardan istifade edilmiştir.¹⁹

18 Osmanlı arşiv belgeleri vasıtasıyla Timur Paşa ve kardeşi Derviş el-Mahmud'un Milli İskanbaşı Mahmud'un oğulları olduğuna dair şu kaynaklara bkz: A.Ekinci-M.Polat, 2022: 98. Ekinci, 2017, s. 133.

19 Timur Ağa'nın rakibi olarak desteklenen Sadun Bey'i her ne kadar M. R. Ekinci, kardeşi olarak belirtmişse de kuzeni olduğuna dair ayrıntılara yukarıda yer verildi. Hatırlanacağı üzere Mahmud ve Bişar kardeşi ve Timur Mahmud'un oğlu iken Sadun Bişar'ın oğludur. M. R. Ekinci çalışmasında şu bilgiye yer vermiştir; "Timur Ağa'nın elinin zayıflatılması için muhalifi ve zıddı olan kardeşi Sa'dun'un, ona karşı kullanılarak aralarında tefrika çıkarılması fikri ileri sürülmüştür." (Ekinci, 2017: 106. BOA., HAT, 27/1294, 10 B 1201/28.04.1787).

Timur Ağa'nın Keleş Abdi'nin oğlu olabileceğine dair bir bilgi veren M. R. Ekinci, bu iddiayı bir arşiv vesikasına dayandırmıştır. Buna göre, Haleb'den Kuddusi Efendi adlı biri merkeze bir kaime (rapor) göndermiş ve Timur adlı “şaki”nin 31 yıldan bu yana toparladığı servetinin telef olduğunu bildirmiştir. M. R. Ekinci, bu rapordaki bilgiye istinaden 1792 yılında katledilen Timur Paşa'nın 1761'den bu yana idarecilik yaptığı ve bu itibarla Keleş Abdi Ağa'nın oğlu olduğu kanaatindedir (Ekinci, 2017: 134). Buna karşın A. Ekinci ve M. Polat, Timur Ağa'nın iskânbaşı Mahmud'un oğlu olduğu ve bu hususun arşiv belgelerinde vurgulandığından bu evsafa belge veya kronikle desteklenmedikçe Timur Paşa'nın Keleş Abdi oğlu Mahmud ahfadı olarak kabul görmesi gerektiğini kaydetmişlerdir (Ekinci-Polat, 2022: 98).

Üçüncü kuşak Keleş Abdi Hanesi mensuplarının belki de en ünlüsü ve hakkında en fazla bilgi karmaşası olanı Timur Paşa'dır. Nitekim aynı unvan ve isme sahip birden fazla Timur bulunmaktadır. Bu “paşa ile eşkiya” unvanları arasındaki gelgitli ilişkiye sahip figürü ayrıntılarıyla ele almak bir sonraki çalışmaya hasredilecektir.

Öte yandan Milli Aşireti yöneticisi Keleş Abdi hanesinden çıkan liderler Timur Paşa ile nakıs bulmamış, halefleri ondan sonra da kimi zaman konjunktüre bağlı olarak daha zayıf, kimi zaman ise daha güçlü şekilde etkinliklerini sürdürmüştür. Timur Ağa'dan sonra sırasıyla Sadun Bey, İbrahim Bey, Milli Mahmud Bey, Milli Eyub Bey, Behram Paşa, Milli Bişar Bey, Milli Mahmud Ağa, Milli Temavi Ağa, Milli Mahmud Ağa, Milli İbrahim Paşa etkin liderler olarak belirmiştir. Öyle ki bu hanedana mensup liderler Cumhuriyetin kuruluşu sürecine kadar taşrada devlet temsilcisi ve müttefiki olarak varlıklarını sürdürmüş, 1920 yılından sonra ise güneyde Suriye sınırında ve daha güneyinde mevcudiyetlerini sürdürmüşlerdir. Hala aynı haneden liderlerin gerek ülkemizde gerek Suriye'de siyasi ve sosyal hayatta etkin oldukları gözlemlenmektedir.

Sonuç

İbn Haldun'un devletler ve hanedanların ömürlerine dair biçtiği dört silsile genellemenin bir yerde Milli Keleş Abdi hanesine uyarlamasını da test eden bu çalışmada hanenin üçüncü kuşağına kadar arşiv vesikaları üzerinden bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu güçlü hanenin nüfuzlarının dördüncü babada kesilmeyip üçüncü kuşak temsilci olan Timur Paşa'dan sonra sırasıyla Sadun Bey, İbrahim Bey, Milli Mahmud Bey, Milli Eyub Bey, Behram Paşa, Milli Bişar Bey, Milli Mahmud Ağa, Milli Temavi Ağa, Milli Mahmud Ağa, Milli İbrahim Paşa ile 13 kuşak boyunca sürdüğü tespit edilmiştir. 1908 yılında resmi güçlerle yaşanan çatışmalarda hâkimiyet alanlarında iktidarlarının inkıtaa uğradığı anlaşılrsa da koçer ve aşiretli gelenekte birkaç kuşak daha etkilerinin sürdüğü, günümüzde hanenin kimi temsilcilerinin aşiret önderliğine devam ettiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı ayan ve eşraf olgusunun konargöçer tabanlı bir numunesi olan Keleş Abdi hanesini ortaya çıkaran en önemli etmen yaşadıkları bölgedeki büyük

beşerî değişimdir. Yerleşik yaşamın en erken örneklerinin verildiği bu bölgede 16. yüzyıldan itibaren gözlemlenen bu büyük değişim kıtlık, salgın hastalık ve talana açık olmak gibi öngörülemez tehditlerden korunmak amacıyla eski ibtidai tecrübelerle dönerek konargöçerleşme sürecidir. 18. yüzyılda Milli Aşireti'ni oluşturan kabileler bu hayat tarzında Osmanlı Devleti'nin idari sistemine entegre olurken bu işleyişi yönetenler Keleş Abdi hanesinin güçlü liderleridir. Dolayısıyla Osmanlı yerelleşmesinin taşrada gözlemlendiği bir dönemde konargöçer yaşam tarzlarını terk etmeden bu sisteme dahil olan bu hane müstesna bir yerde durmaktadır.

Aşiret özellikle Urban saldırılarının önlenmesi ve imparatorluğun merkez ve ara bölgelerinin korunması için oluşturulacak bir hatta Osmanlı Devleti için hayatî bir ehemmiyet arzemişti. Aşiret güçlerinden askeri operasyonlarda sürekli olarak istifade edilmiştir. Urban aşireti önünde bir engel olmaları ise "Rakka'nın Kilidi" ifadesiyle resmi belgelerde yerini almıştır.

Milli Aşireti'nin lider hanesi olan Keleş Abdiler'in isim babası olan Keleş Abdi/Abdo/Abdal isimlerine resmi belgelerde yeter sayıda rastlanmıştır. Bu hane aşiret birliğinin zayıf olduğu dönemde kabile yöneticileri çıkarırken eşitliğin bozulduğu birlik döneminde önplana çıkarak hiyerarşik düzenin tepesine yerleşmiştir. Kuşkusuz bunu sağlayan bir husus Osmanlı saray idarecilerinin müttefik olarak yaslanacağı kabile liderlerine iskânbaşı ve kethüda gibi unvanları bahşetmesidir. Keleş Abdi'yi ön plana çıkaran onun ilk resmi sıfatlı iskânbaşı unvanına sahip olmasıdır. Oğlu Bişar ise makamını bir adım ileriye taşıyarak paşa olmuş ve hiyerarşideki pozisyonunu daha yükseğe taşımıştır. Ondan sonraki kuşak temsilcisi Timur ise paşa unvanını alan bir başka Keleş Abdi hanesi mensubudur.

Keleş Abdi'yi aşiret birliğinin başına taşıyan bir başka husus ise aşiret içindeki mir-i aşiretleri bastırarak kendi kontrolüne almasıdır. Nitekim o, iskânbaşı olarak aşiretteki mukataa gelirlerine ve timar sahiplerinin alması gerekene el koymaya varacak şekilde müdahil olmuştu.

Milli-yi Kebir ve Milli-yi Sağır ayrışmasının/dubendiliğinin Keleş Abdi döneminde oluşmadığı, hatta oğlu Mahmud ve Bişar Beyler döneminde dahi gözlemlenmediğini belirtmek gerekir. Ancak Keleş Abdi hanesinin bu dubendiliğin başlarında Milli-yi Kebir liderleri olduğu ve bunların da Mardin ve güneyindeki Zergan Suyu üzerinde meskûn oldukları anlaşılırken, Milli-yi Sağır'den bazılarının 18. yüzyıl ortalarında İsa kethüda idaresinde Tercil (Hazro) çevresinde meskûn olduğu anlaşılmaktadır. Daimi yurtları buralar olsa da bu iki aşiretin konargöçer yaşama da devam ettiği, öte yandan güneyde Rakka'ya iskâna zorlandıkları da varılan sonuçlar arasındadır.

Milli Aşireti içindeki dubendiliği/iki başlılığı gösteren Ömer ve Abdi rekabeti aynı kabiledede değil, farklı kabilelerde ortaya çıkmıştır. Farklı kabile lideri olan

Ömer ve Abdi adlı kethüdalar Milli-yi Tavan yapısının liderliğine talip olmak üzere rekabete girmiş olmalılardır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, A.DVNSMHH.d. 5-17, H.02.01.973/29 Ağustos 1565.

BOA, A.DVNSMHH.d. 37-2801, H. 9.04.987/5 Haziran 1579.

BOA, A.DVNSMHH.d. 56-321, H. 16.11.993/M. 9 Kasım 1585.

BOA. İE. HAT. 2-199, H. 10.10.1077/M. 5 Nisan 1667.

BOA, AE.SAMD.III,11/1031, 29 Z 1136/18.09.1724.

BOA, AE.SAMD.III,9/850, 29.12.1137/8 Eylül 1725.

BOA, A.DVNSMHH.d., 134-1290/1291/1292/1293 numaralı hükümler, 10.08.1140/22 Mart 1728.

BOA, A.DVNSMHH.d., 135-919/920/921 numaralı hükümler, 20.07.1141/19 Şubat 1729.

BOA, A. DVNSMHH.d. 135-911, 10.07.1141/6 Mayıs 1729.

BOA, A.DVNSMHH.d., 136-1649, 20.09.1143/29 Mart 1731.

BOA, AE.SMHD.I., 78-5200, 30.02.1164/28 Ocak 1751.

BOA, C.ML., 509-20727, 29 Safer 1165/17 Ocak 1752.

BOA, C. ZB, 30-1482, 24 Safer 1168/10.12.1754.

BOA, AE. SOSM.III, 6-350, H.10.03.1169/14 Aralık 1755.

BOA, C.DH.270-13466,15.05.1169/16 Şubat 1756.

BOA., A.DVNSMHH.d.,162- 94, Evasıt-ı Safer 1174/01-10.10.1760.

BOA, A. DVNSMHH.d., 135-120.

MAD.d., 9935; 28.12.1147/21 Mayıs 1735.

Telif Eserler

Abdulla, N. (2009), İmparatorluk Sınır ve Aşiret, (Çev: Mustafa Aslan), İstanbul: Avesta Yayınları.

Abdusselam Efendi (2007), Mardin Tarihi (Abdusselam Efendi'nin Mardin Tarihi), (haz.: H. Haşimi Güneş), İstanbul.

Akdağ, M. (1975), Türk Halkının Dirlık ve Düzen Kavgası: Celali İsyancıları, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aydın,S., Emiroğlu, K., Özel O.,Ünsal, S. (2001), Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet, İstanbul:TVYY.

Aydın, S., Çiftçi, E.,(2022) İmparatorluğun Son Aşiret Sayımı Fihristü'l-Aşair, İstanbul:İletişim Yayınları.

Barkey, K. (1999), Eşkiyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi, İstanbul: TVYY.

Bozkurt, İ. (2003), Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri, Şanlıurfa: İmaj Ofset.

Bozkurt, İ. (?), Aşiretler Tarihi, İstanbul: Kitap Matbaası.

Braudel, F. (1989), Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, (Fransızca'dan çev: Mehmet Ali Kılıçbay), C. 1, İstanbul: Eren Yayınları.

- Ekinci, A., Polat, M., (2022), XVIII. Yüzyılda Şark Valilerinin İktidar Oyunları ve Bir Feodalın Güç Devşirmesi: Millilü Timur Paşa, Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, Sayı:14, 95-118.
- Ekinci, M. R., (2017), Osmanlı Devleti'nde Milli Aşireti XVIII.-XIX. Yy, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE.
- Ekinci, M. R. (2021), Mîr-i Aşiretten Eşkıyalığa: Aşiret Hanedan Üyelerinin Makbulden Madunlaşma Sürecine Bakış 1800-1855, Nubihar Akademi, 8 (16), 143-168.
- Ekinci, M.R. (2022), 19. Ve 20. Yüzyıllarda Milli/Milan Aşireti, Aktör, Müttetik, Şakî Kürt Aşiretleri, (der:Tuncay Şur-Yalçın Çakmak), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emiroğlu, K-Suavi, A. (2003), Antropoloji Sözlüğü, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Findley, C. V. (2011), Siyasi Kültür ve Büyük Haneler, S. Faroqi (ed.), Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu içinde (ss. 89-107). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ginzburg, C. (2018), Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni, (Çev: Ayşen Gür), İstanbul: Metis Yayınları.
- Gümüş, E. (2014), 18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası, Basılmamış Dr. Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Gümüş, E. (2022), Osmanlı Ayanlık Devri'nde Siverek'te Rakip İki Güç: Millizadeler ve Fettahzadeler (1743-1756), Mukaddime, 13 (2), 383-407.
- Gümüş, E. (2019), Devlet ve Asi, Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Gümüş, E. (2023), Nirxandinek Derheqê Cihnegirtina Eşîra Milan Di Şerefname Yê De, Dewlet û Mîrgehên Kurdî Di Serdemên Naverast û Nû Da/Orta ve Yeni Çağ'da Kürt Devletleri ve Beylikleri, Zaho, 5-15.
- Gökalp, Z. (2009), Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kaya, H. (2023), Osmanlı-İran Sınırında Bir Serhad Mirligi: Bayezid Mirleri (1578-1800), Dewlet û Mîrgehên Kurdî Di Serdemên Naverast û Nû Da/Orta ve Yeni Çağ'da Kürt Devletleri ve Beylikleri, Zaho, 333-343.
- Kıran, E., (2003), Kürt Milan Aşiret Konfederasyonu, Elma Yayınları: İstanbul.
- Kurt, Y. (2012), Mardin ve Çevresinde Aşiretler, Uluslararası Ömerli/Ömeryan Sempozyumu Kitabı. Ercan Gümüş-Veysel Gürhan (ed.), İstanbul: Kent Işıkları.
- İbn Haldun (2009), Mukaddime, C. 1-2, (hazırlayan: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları.
- İnalçık, H. (2014), Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Mercan ve Arpağ (2020), Coğrafi Bilgi Sistem Analizleri Kullanılarak Toprak ve Arazi Özelliklerinin Değerlendirilmesi: Türkiye, Mardin İli Arazisi, Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi, 7(1), 23-33.
- Özcan, A. (2006), Nâdir Şah, TDV, İstanbul, 276-277.
- Varlı, A. (2004), Diwan u Jinewariya Ahmed ê Xani, Ankara: Sipan Yayınevi.

Yaycıoğlu, A. (2010), Taşranın İmparatorluğu: Osmanlı Dünyasına Merkezden Bakmamak, Deđ: F. Samime İnceoğlu, BSV Bülten, Sayı:73, İstanbul.